

فصلنامه امنیت ملی
سال نهم، شماره ۳۳، پاییز ۱۳۹۸
مقاله چهارم از صفحه ۷۵ الی ۱۱۲

مقاله پژوهشی: واکاوی سازه و مفهوم پاسخگویی از منظر مقام معظم رهبری (مطالعه)

لطفعلی عنایتی^۱ و علی لنگری^۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۱۱/۱۸

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۸/۱۵

چکیده

این مقاله با هدف شناخت و تبیین مفهوم پاسخگویی در بیانات مقام معظم رهبری «مدظله‌العالی» تدوین شده است. در واقع یافته‌های این پژوهش باید به این سؤال اساسی جواب دهد که: مفهوم و مؤلفه‌های اصلی «پاسخگویی» از منظر معظم‌له چیست؟ مفهوم پاسخگویی مانند اغلب مفاهیم، حوزه عام و خاص دارد که در این نوشتار به حوزه عام پرداخته شده است. این پژوهش در پی آن است که با استفاده از روش «تحلیل محتوی» بیانات معظم‌له را در زمینه پاسخگویی بررسی نماید.

تمرکز محقق در این تحقیق روی واژه‌های «پاسخگویی» و «جواب دادن» بوده تا از این طریق گزاره‌ها و مؤلفه‌های مورد نظر با دقت بیشتری احصاء گردد. پاسخگویی مجموعه‌ای از روابط اجتماعی است که بر اساس آن شخص برای تأمین خواسته‌ها، اقناع دیگران، توضیح و توجیه رفتار خود نسبت به سایرین، احساس تعهد می‌کند. نتایج حاصله از تحقیق بیانگر این است که با نهادینه شدن پرسشگری و پاسخگویی در سطح جامعه به شکلی منطبق با مبانی اعتقادی، شناخت و شفافیت، اعتماد و عدالت، امنیت، ثبات و در نهایت سعادت و کمال انسانی در نظام اسلامی حاصل خواهد شد و همچنین الزامات نهادینه شدن پاسخگویی در سطح جامعه عواملی همچون داشتن تعهد و تخصص و انجام وظیفه بر مبنای قانون و تکلیف است.

کلیدواژه‌ها: پاسخگویی، جواب دادن، پرسشگری، مقام معظم رهبری.

۱. استادیار دانشگاه عالی دفاع ملی

۲. دانش آموخته دوره دکتری امنیت ملی دانشگاه عالی دفاع ملی، (نویسنده مسئول) - a.seadat11@gmail.com

مقدمه:

هدف این تحقیق تبارشناسی و شناخت و تبیین مقوله پاسخگویی در بیانات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) می‌باشد. مهم‌ترین مؤلفه در فرایند شناخت، طرح سؤال و تعیین مجهولات است که در پرتو منابع و ابزارهای شناخت معلومات جدید حاصل می‌شود. به بیان دیگر پرسش و پاسخ لازمه تحصیل علم، آگاهی و شناخت هستند. از این رو پرسشگری و پاسخگویی قرین همدیگر یا دو روی یک سکه هستند. مفهوم پرسش در مفردات راغب اصفهانی چنین بیان شده است: «پرسش به معنای طلب و خواستن است که گاهی برای استفهام و اخبار از چیزی است و گاهی به معنای درخواست چیزی می‌باشد» (بیت‌اللهی، ۱۳۸۷: ۱).

برخلاف نظام استبدادی قبل از انقلاب که به دلیل تبعات ناشی از پاسخگو نبودن به ملت و بی‌عدالتی نتوانست دوام داشته باشد، ضرورت پاسخگویی دولتمردان نظام اسلامی آشکار می‌شود. بی‌گمان آنچه می‌تواند به تدریج آثار باقی‌مانده از فرهنگ استبدادی را از بین ببرد و جو بی‌اعتمادی و سوءظن را در روابط بین دولت و ملت برطرف سازد و راه را برای ایجاد عدالت اجتماعی فراهم سازد، اهمیت دادن مسئولان به پاسخگویی است. ریشه‌های پاسخگویی را باید در اصول اعتقادی ادیان الهی به‌ویژه دین اسلام جستجو نمود (اصغری، ۱۳۸۳: ۲).

از نگاه دینی و اعتقادی در نظام آفرینش، هیچ انسانی بدون مسئولیت نیست و باید نسبت به تعهدات و عملکردهای خود پاسخگو باشد، لیکن در عالم واقعیت به این اعتقاد از سوی همه به صورت مطلوب عمل نمی‌گردد. فرهنگ پاسخگویی عبارت از باوری عمیق و پایدار در مدیریت‌ها و بدنه سازمان‌ها و نظام اداری مبنی بر این‌که انجام صادقانه خدمت، حقی برای مردم و تکلیفی بر دوش فرد و سازمان است که این باور و پایبندی در رفتار و فرهنگ سازمانی، نمود عینی و عملی داشته باشند (صادقی، ۱۳۸۴).

مقاصد و انگیزه‌های مختلفی از قبیل تحصیل علم، آگاهی و شناخت، اعلام نیاز یا مطالبه چیزی، تشویق یا تنبیه برای پرسشگر وجود دارد که در قبال آن، یک جریان پاسخگویی لازم است تا بتواند پاسخگویی مطالبات پرسشگر باشد. نهادینه شدن فرهنگ پاسخگویی و پرسشگری در سطح جامعه، علاوه بر ضرورت تناسب روابط این مفاهیم، به رعایت درست اصول و مبانی آن از طرف پرسشگران و پاسخگویان بستگی دارد. در جامعه اسلامی مقوله‌هایی مانند تکلیف‌مداری، قانون‌مداری، تعهد و تخصص - که لازمه پرسشگری و پاسخگویی صحیح هستند - اهمیتی ویژه دارند؛ نتیجه اعتقاد به این مفاهیم؛ عمل به تکلیف، التزام به قانون، استفاده حداکثری از توان و

تخصص، در حیطه مسئولیت است. در این پژوهش، نگرش مزبور که با مبانی اعتقادی و رویکرد ایجابی تطابق دارد، مورد نظر محقق است.

بنا به دلایل تاریخی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی، تاکنون در کشور ما به موضوع پاسخگویی به شکل علمی و نظام‌مند پرداخته نشده و در خصوص پاسخگویی به شکل عام و خاص بصیرت کافی به دست نیامده است (پرداختچی، ۱۳۹۱: ۹۳).

یکی از مباحث کلیدی و اثرگذار بر تمامی بخش‌های نظام، اهمیت دادن به مسئله پاسخگویی است. پاسخگویی دولت و پرسشگری ملت نسبت به خواسته‌های مشروع و ممکن آنان، یکی از عوامل مهمی است که روند تحولات اجتماعی را سرعت می‌بخشد، فضا را برای استیفای حقوق فردی و اجتماعی مردم فراهم نموده و زمینه را برای دستیابی به عدالت اجتماعی میسر می‌کند. تا زمانی که پاسخگویی به یک فرهنگ در سطح جامعه و نظام اجتماعی تبدیل نشود؛ یعنی علل و موانع مزبور مرتفع نگردد، امیدی به استیفای حقوق افراد در جامعه نیست و اگر پرسشگری و پاسخگویی به طور جدی وارد حیطه مسئولیت افراد نشود، به هر طریق ممکن در پی فرار از پاسخگویی خواهند بود و چنین مسئله‌ای، جامعه را از پویایی، بالندگی و شکوفایی باز می‌دارد و موجب بی‌عدالتی، آسیب دیدن ثبات، امنیت و دوام نظام خواهد شد. نام‌گذاری سال ۱۳۸۳ از طرف مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، به نام «سال پاسخگویی مسئولان»، نشان دهنده اهمیت این موضوع است. بنا به تأکید معظم‌له، پاسخگویی از موضوعاتی است که نباید - با گذشت زمان - فراموش شود بلکه باید به فرهنگ تبدیل گردد.

حال سؤالی که در اینجا مطرح می‌شود این است که در چه بستری، می‌توان پرسشگری و پاسخگویی را در سطح افراد و جامعه نهادینه نمود؟ تعهد، تکلیف، تخصص و قانون، عوامل کلیدی برای تحقق پرسشگری و پاسخگویی هستند، زیرا از متن قانون، مأموریت و وظایف و از متن تکلیف، وسع و توان افراد مشخص می‌گردد. شناخت مفاهیم و ارزش این مقوله‌ها، اعتقاد داشتن به آن‌ها، همچنین رفتاری نشأت گرفته از شناخت و اعتقاد نسبت به این مفاهیم، برای نهادینه شدن پاسخگویی ضروری است.

انجام این پژوهش از طریق شناخت مباحث اصلی پاسخگویی از منظر مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) به گسترش علم و دانش کمک نموده و ظرفیت‌سازی و بسترسازی مناسبی را در

صحنه عمل فراهم می‌نماید، در غیر این صورت ضعف‌ها و نواقص موجود در حوزه شناختی کاهش نمی‌یابد.

در این تحقیق به دلیل اهمیت پاسخگویی در نظام اسلامی، مباحث اصلی «پاسخگویی» از بیانات ایشان احصاء و نسبت به بررسی و تحلیل آن اقدام شده است. در واقع تحقیق حاضر در پی پاسخ به این سؤال اساسی است که: مفهوم و مؤلفه‌های «پاسخگویی» از منظر معظم له چیست؟ با بررسی‌های صورت گرفته از منابع موجود، تحقیقات زیادی مرتبط با موضوع انجام شده است و مباحث مختلفی در رابطه با پاسخگویی مطرح گردیده، لیکن در هیچ‌یک از پژوهش‌های انجام شده، مفاهیم «پرسشگری و پاسخگویی» از منظر مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) به صورت علمی مورد تجزیه و تحلیل قرار نگرفته است. به‌طوری که در بعضی از مقاله‌ها، فقط به نقل فزاهایی از بیانات ایشان، بدون تحلیل، اکتفاء گردیده است.

بنابراین با توجه به خلاءهای موجود در پیشینه تحقیق، انجام پژوهش جامع در خصوص مفاهیم مذکور و تبیین مؤلفه‌ها و ابعاد گوناگون موضوع ضرورت دارد. در این پژوهش تمرکز اصلی محقق بر روی واژه «پاسخگویی» و «جواب دادن» و مباحث مرتبط می‌باشد.

مبانی نظری:

پاسخگویی: پاسخگویی هم‌شأن دیگر فضایل اخلاقی، فعلی اخلاقی است. چنین برداشتی از «پاسخگویی» زمینه‌پیدایش نوعی مراقبه و نظارت درونی را در افراد پدید می‌آورد، پاسخگویی گزارشی است صادقانه و از سر تعهد درباره چگونگی بهره‌برداری از قدرت‌ها و امکاناتی که برای انجام مأموریتی ویژه در اختیار فرد نهاده شده است. پاسخگویی آدابی دارد که به برخی از آن‌ها اشاره می‌گردد: صراحت و شجاعت، صداقت و راستی، پرهیز از فرافکنی، رازداری و عیب‌پوشی، فروتنی، عذرخواهی، پرهیز از منت نهادن، پرهیز از شتاب‌زدگی (صادقی، ۱۳۸۳: ۳۴ - ۳۲).

در نظام‌نامه مدیریت پاسخگویی به شکایات مردم از دستگاه‌های اجرایی پاسخگویی این‌گونه تعریف شده است: «پاسخگویی عبارت است از پذیرش مسئولیت نتایج و پیامدهای حاصل از عملکرد دستگاه‌ها و ارائه پاسخ شفاف در قبال وظایف انجام شده و نشده به ذینفعان» (شورای عالی اداری، ۱۳۸۴: ۱).

پاسخگویی یعنی مسئول ساختن فرد یا افرادی مشخص در قبال وظایف محوله؛ به عبارتی دیگر، دلیل آوردن و دلیل خواستن برای کارهای انجام شده و وظایف انجام نشده که اصول حاکم بر آن عبارتند از: (۱) وجود تعریف شفاف از وظایف محوله (۲) مشخص بودن مسئول انجام کار

(۳) تفویض ناپذیر بودن مسئولیت پاسخگویی در قبال امور محوله (۴) مستند و مستدل بودن پاسخ‌ها (ghmodir.persianblog.ir).

نظام پاسخگویی باید بر اساس مبانی خاصی تدوین شود تا اهداف مورد نظر محقق گردد: مهم‌ترین مبنای پاسخگویی نظارت است. تا نظارتی نباشد نمی‌توان افراد و نهادها را به پاسخگویی فراخواند. دومین مبنای پاسخگویی، شفافیت است. بدون وجود شفافیت در کلیه امور پاسخگویی نمی‌تواند منشأ آثار و نتایج مثبت باشد. سومین مبنای پاسخگویی که می‌تواند نظام پاسخگویی را به نتیجه برساند و استمرار، تداوم و صحت آن را تضمین کند رسیدگی به شکایت است. باید به ارباب رجوع اطمینان داده شود که در صورت تضييع حقوقشان افراد متخلف مجازات خواهند شد (vivannews.com).

منظور از پاسخگویی یک مسئول صرف بیان کار نیست، بلکه منظور به میدان آمدن و به کارگیری همه ظرفیت‌های نظام برای حل مشکلات و تحقق مطالبات به حق مردم است (رفیعی، ۱۳۸۳: ۸۷). پاسخگویی عبارت است از اقدام صورت گرفته در تأمین خواسته‌ها یا اقلان مطالبه‌گران (افتخاری، ۱۳۹۳).

پاسخگویی مجموعه‌ای از روابط اجتماعی است که بر اساس آن شخص برای توضیح و توجیه رفتار خود با دیگران، احساس تعهد می‌کند. پاسخگویی یکی از راه‌های ایجاد اعتماد عمومی است. در حقیقت گزارشی است که اطلاعات را در زمان، مکان و شکل مناسب در اختیار تصمیم‌گیرندگان قرار می‌دهد. پاسخگویی، شفافیت و تعهد متقابل را ترویج و ترغیب می‌نماید و باعث می‌شود؛ مجریان، مسئولیت آنچه انجام می‌دهند را بر عهده گیرند، کیفیت کار خود را تضمین نمایند و همواره در پی بهبود کارکردها و مأموریت‌های خویش باشند (hamrahbaham.blogfa.com).

برای تعریف پاسخگویی باید نوع نگاه به موضوع را ببینید. گاهی نوعی عمل و اقدام در برابر مطالبات است، گاهی نوعی رفتار، حالت و وضعیت مسئولین است و گاهی نهاد و کارکرد سازمان است که ویژگی و صفات نهادی سازمان رفتار مدیر نیست. بخشی از سازمان است به هر حال نیازهایی که وارد سازمان می‌شود، باید مشخص شود که خروجی سازمان چیست؟ با توجه به سطح مطالبات ممکن است تأمین شود یا توضیح داده شود یا توجیه شود و یا ترکیبی از این موارد باشد (ره‌پیک، ۱۳۹۳).

پاسخگویی از منظر قرآن: قرآن کریم برای ترغیب مردم به پرسشگری و گسترش فرهنگ پرسشگری، به آنان دستور می‌دهد که پرسش‌های خود را با آگاهان در میان گذارند. تعبیر فاسالوا اهل الذکر ان کتم لاتعلمون (انبیاء / ۷)؛ اگر نمی‌دانید از اهل ذکر و آگاهان پرسید تا شما را به یاد آورند، به معنای این است که باید پرسش در جامعه و در میان مردم نهادینه و به صورت فرهنگ درآید. در این آیه کوتاه به مسائلی چون از چه کسی، درباره چه چیزی و چگونه پرسیم؟ چه کسی، چگونه و به چه هدفی پاسخ دهد و همچنین لزوم پرسشگری و پاسخگویی سخن به میان آمده است. در حقیقت این آیه کوتاه بیانگر فرهنگ پرسش و پاسخ در اسلام است. قرآن به پرسشگری و پاسخگویی اهمیت ویژه‌ای می‌دهد... کاربرد واژگانی چون «یسالونک عن الانفال، یسالونک عن الاهله، یسالونک عن الروح» و پاسخ‌گویی به مردم خود بنیاد پرسش‌گری و پاسخ‌طلبی از اهل علم و اهل ذکر را در اسلام و در میان مسلمانان نهادینه کرده است (پوریا، ۱۳۸۶: ۲).

قرآن کریم همه انسان‌ها را نسبت به عملکردشان پاسخگو می‌داند و می‌فرماید: لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْأَلُونَ (انبیاء / ۲۳) و او [خدا] هر چه می‌کند، بازخواست نشود و خلق [انسان‌ها] از کردارشان بازخواست می‌شوند. در آیه‌ای دیگر درباره پرسشگری خداوند از کسانی که عملکردهای نامطلوب در اجرای احکام دین داشتند، می‌فرماید: فَوَرَبِّكَ لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ (حجر / ۹۲ و ۹۳) پس سوگند به پروردگارت که از همه آنان از آنچه انجام داده‌اند خواهیم پرسید! این آیات نشان می‌دهند که تمام انسان‌ها باید در قبال عملکردشان پاسخگو باشند.

پاسخگویی مسئولان در نظام اسلامی: پاسخگویی مسئولان به معنای آن است که آنان باید در قبال مسئولیت‌ها، اختیارات و وظایف خود پاسخگو باشند. مسئولان باید پاسخگویی وظایف، اعمال و افعال خود باشند که شامل مصوبات، دستورات، اوامر، نصب و عزل افراد و تبعات ناشی از این موارد می‌شود. چنان‌که بیان علت ناتوانی و عدم انجام وظایف محوله بخشی از پاسخگویی است (نظرپور، ۱۳۸۳: ۱۴۳). در نظام اسلامی اختیارات دولت بر مبنای قانون الهی کسب می‌شود و دولتمردان باید در برابر خدا و مردم مسئول و پاسخگو باشند و نه تنها پاسخگو بودن به مردم متعارض با پاسخگویی به خداوند نیست بلکه مکمل آن است. از این رو، دین مبین اسلام که حکومت را همچون امانتی در دست حاکمان و کارگزاران حکومت می‌داند، نظارت بر چگونگی استفاده و نگهداری از این امانت و ضرورت پاسخگویی در قبال این امانت را از مسلمات مبانی سیاسی اسلام به شمار می‌آورد. بی‌سبب نیست که امام علی (ع) در باب ضرورت پاسخگویی به مالک اشتر می‌فرماید: «...پس وقت خود را به کسانی اختصاص ده که به تو نیاز دارند تا شخصاً به

امور آنان رسیدگی کنی و در مجلس عمومی با آنان بنشین و در برابر خدایی که تو را آفریده فروتن باش و سربازان و یاران و نگهبانان خود را از سر راهشان دور کن تا سخنگوی آنان بدون اضطراب در سخن گفتن با تو گفتگو کند، ...» (نهج البلاغه، نامه ۵۳).

از منظر امیر مؤمنان (ع) مسئولیت امانتی است الهی برای خدمت به مردم و نه ابزاری برای ارتزاق و منبعی برای درآمد. ملاک واگذاری امور به افراد، میزان مسئولیت خواهی و پاسخگو بودن آنان در مقابل مسئولیت است و عواملی همچون رفتارهای چاپلوسانه و سازش کارانه، استبداد رأی، احتجاب و بی‌مبالائی در پاسخگویی از موانع اساسی پاسخگویی کارگزاران می‌باشد (رفیعی، ۱۳۸۳: ۸۷). در نظام اسلامی، به منظور جلوگیری از تضييع حقوق مردم لازم است از طریق مسئولین، روش‌های مناسب و مؤثری برای پاسخگویی در نظر گرفته شود و با رفع موانع پاسخگویی، بستر لازم را برای نهادینه شدن فرهنگ پرسشگری و پاسخگویی فراهم شود و به اعتماد آن‌ها به نظام اسلامی خدشه‌ایی وارد نشود.

مسئولیت و مسئولیت‌پذیری: مسئولیت به معنای ضمانت و تعهد است. مسئولیت چیزی با کسی بودن، یعنی به گردن او، در عهده او، در ضمان و پایبندی او بودن است (دهخدا، لغت‌نامه). همان‌طور که باید بدانیم در قبال چه چیزی مسئول هستیم، باید بدانیم که درباره چه چیزی مسئول نیستیم (قراچه‌داغی، ۱۳۹۳: ۴۴)؛ بنابراین هرگاه انسان متعهد به انجام کاری می‌شود در حقیقت مسئولیت انجام آن کار را پذیرفته است. مسئولیت از جمله مفاهیمی است که همواره درباره انسان گفته می‌شود، به محض این‌که از انسان و رفتارش سخن گفته می‌شود این مفهوم نیز برجسته می‌گردد. هر فردی که در محیط خویش، صرف‌نظر از هر محیطی، زندگی می‌کند، ناگزیر به نحوی با این مفهوم سرو کار دارد. گاه نسبت به خانواده‌اش و زمانی به جامعه و در همه احوال مسئول رفتار خود می‌باشد. مسئولیت به معنای ضمانت و تعهد است. مسئولیت چیزی با کسی بودن، یعنی به گردن او، در عهده او، در ضمان و پایبندی او بودن است. مسئول یعنی شخصی که کاری بر عهده اوست و اگر بر آن عمل نکند از او بازخواست می‌شود؛ توانا در جوابگویی و مسئولیت یعنی مؤظف بودن به انجام امری. معمولاً واژه مسئولیت با یک پسوند ترکیب می‌شود مانند مسئولیت سیاسی (کاربرد صحیح قدرت)، مسئولیت اخلاقی (انسان در مقابل وجدانش پاسخگوی خطاهای ارتكابی باشد)، مسئولیت حقوقی (شخص نسبت به اعمال ارتكابی خود در مقابل دیگران پاسخگو باشد) ... می‌توان مسئولیت‌پذیری را از نظر مفهومی به مراتب مختلف تقسیم کرد: ۱ - ادای تکلیف

۲ - تعهد در انجام کار ۳ - پاسخگو بودن در برابر مطالبات ۴ - گزارش دهی از کارکردهای مدیریتی (شیدائیان، ۱۳۸۳: ۵۱).

در فرهنگ‌های لغت «مسئولیت»، به صورت مؤظف بودن، مورد سؤال بودن، در مورد انجام کاری تعریف شده است و «پاسخگویی» به این صورت تعریف شده است: «فرایندی که ضمن آن همه اعضاء سازمان در برابر اختیارات و وظائف محوله باید جوابگو باشند». از نظر امور عمومی پاسخگویی یعنی کارکنان سازمان در هر مرتبه و مقامی باید سرزنش و یا ستایش ناشی از اخذ یک تصمیم یا انجام یک اقدام را بپذیرد، بنابراین کارکنان در هر رده سازمانی در برابر مقام ارشدتر از خود در برابر اقداماتشان پاسخگو هستند؛ اما مسئولیت هر شخصی که زیردست دارد در برابر اقدامات آن‌ها مسئول است؛ به عبارت دیگر پاسخگویی فردی است اما مسئولیت جمعی است. در پاسخگویی کارکنان در برابر اقدامات خود مسئول می‌باشند اما در مسئولیت مدیر برای اقدامات زیردستان مسئول شناخته می‌شود به عنوان مثال وزیر، مسئول اقدامات و کارهای کارکنان وزارتخانه خود می‌باشد (میرشاهی، ۱۳۸۶: ۱).

نظارت و کنترل: یکی از مبانی مهم که پاسخگویی درست را مفید، ممکن و ثمربخش می‌نماید نظارت و کنترل است. این موضوع در آیات و روایات زیادی آمده که به مواردی اشاره می‌شود: خداوند در سوره بقره آیه ۱۴۳ می‌فرماید: «وَكذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَ يَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا...» و بدین سان ما شما را امتی میانه قرار دادیم تا بر مردم گواه باشید و پیامبر (نیز) بر شما گواه باشد... همان طوری که پیامبران و اولیای خدا بر اعمال ما نظارت دارند، ما نیز باید بر کارها و عملکرد زیردستان خود نظارت داشته باشیم... یا در ارتباط با ضرورت نظارت همه‌جانبه در سوره ق آیه ۱۷ می‌فرماید: «إِذْ يَتَلَفَّى الْمُتَلَقِّيَانِ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشَّمَالِ قَعِيدًا» آنگاه که دو ملک دریافت دارنده از طرف راست و چپ (به مراقبت او) بنشسته و (اعمال آدمی را) دریافت می‌دارند؛ یعنی نظارت باید همه‌جانبه باشد و به طور دقیق و کامل انجام گیرد تا هم بتوان به آن استناد کرد و هم ارزش و اعتبار داشته باشد (قرائتی، ۱۳۷۵: ۱۱ و ۸۱).

منظور از پاسخگویی، به طور عام نظارت قانونی است. نظارت از سوی قوه مقننه از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است (میرمحمدی، ۱۳۹۳: ۱۲۳). برخلاف جوامع غیردینی که فقط کنترل بیرونی و صوری است و راه فرار از قانون ولو به گونه قانونی! برای خیلی‌ها باز است. در جامعه دینی، اصلاح ساختار مدیریتی از طریق کنترل درونی و بیرونی رخ می‌دهد. حکومت امیرالمؤمنین (ع) شاهد صدقی بر این مدعاست که ضمن تأکید بر گماردن عادلان و فاضلان بر نهادهای حکومتی،

به این بسنده نکرده و شیوه کنترل بیرونی، از طریق پاسخگو بودن مسئولان را نیز به کار می‌گیرد... حکومت‌های دموکراتیک، گرچه خود را مسئول و پاسخگو می‌دانند، چون این پاسخگویی از عمق و ریشه درونی و اخلاقی برخوردار نیست، در حقیقت، از پاسخگو بودن به مطالبات اصلی مردم می‌توانند بگریزند. ولی در نظام‌های الهی، از طریق وجدان، تعهد و پاسخگو بودن در مقابل خود و خدا و از طریق نظارت قانونی و کنترل بیرونی، امکان گریز سلب می‌شود و مدیر در دو عرصه درون و بیرون پاسخگو است (سعدی، ۱۳۹۳: ۹).

روش تحقیق

تحقیق حاضر از نوع توسعه‌ای- کاربردی است که با استفاده از روش تحلیل محتوا، با در نظر گرفتن ۳ عامل تکرار، تشدید و تجانس، پیام‌های مندرج در متون بررسی و ابعاد و مؤلفه‌های مرتبط با پاسخگویی استخراج شد. قلمرو تحقیق شامل مجموعه بیانات و پیام‌های مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) از سال ۱۳۶۸ تا دی‌ماه سال ۱۳۹۶ بوده که مورد مطالعه و بررسی قرار گرفت. در بررسی به عمل آمده از محتوی فیش‌ها و گزاره‌های انتخابی، تعداد هشت مؤلفه و ۱۰۶ گزاره استخراج و احصاء گردید. به دلیل انتخاب روش تحلیل محتوا، فقط گزاره‌های مرتبط با حوزه عام «پاسخگویی» انتخاب گردیده‌اند و مفاهیم «مسئول» و «مسئولیت»، به دلیل ارتباط با حوزه خاص پاسخگویی و بخش‌هایی از بیانات که به موضوعات دیگر پرداخته شده، از تحلیل خارج شده‌اند.

جامعه آماری در مجموع ۴۹ مورد از بیانات مقام معظم رهبری، با استفاده از کلیدواژه‌های «پاسخگویی» و «جواب دادن» به دلیل طرح مباحث مرتبط با موضوع پژوهش، از خردادماه ۱۳۶۸ (از زمان انتخاب شدن به رهبری) تا دی‌ماه ۱۳۹۶، به شرح جدول ذیل انتخاب شده است. جمع-آوری داده‌ها به روش کتابخانه‌ای با استفاده از ابزار فیش‌برداری صورت گرفته است.

ردیف	مناسبت	تاریخ
۱	بیانات در دیدار اعضای هیئت دولت	۱۳۶۸/۰۶/۰۸
۲	بیانات در دیدار با فرماندهان سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و ...	۱۳۶۹/۰۶/۲۹
۳	بیانات در جلسه بیست و هفتم تفسیر سوره بقره	۱۳۷۱/۰۲/۳۰
۴	پیام به مناسبت آغاز به کار چهارمین دوره مجلس شورای اسلامی	۱۳۷۱/۰۳/۰۷
۵	بیانات در خطبه‌های نماز جمعه تهران	۱۳۷۳/۱۱/۲۸

۱۳۷۸/۰۲/۲۸	بیانات پس از بازدید از نمایشگاه کتاب در حسینیه امام خمینی (ره)	۶
۱۳۷۸/۱۲/۱۱	بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم	۷
۱۳۷۹/۰۹/۱۲	بیانات در دیدار کارگزاران نظام	۸
۱۳۷۹/۱۲/۲۲	بیانات در جلسه پرسش و پاسخ دانشجویان دانشگاه صنعتی امیرکبیر	۹
۱۳۸۰/۰۶/۰۵	بیانات در دیدار رئیس‌جمهوری و اعضای هیئت دولت	۱۰
۱۳۸۲/۰۲/۲۲	بیانات در جلسه پرسش و پاسخ دانشجویان دانشگاه شهید بهشتی	۱۱
۱۳۸۲/۰۸/۲۳	بیانات در خطبه‌های نماز جمعه تهران	۱۲
۱۳۸۳/۰۱/۰۱	پیام نوروزی به مناسبت آغاز سال ۱۳۸۳	۱۳
۱۳۸۳/۰۱/۰۲	بیانات در دیدار زائرین و مجاورین حرم مطهر رضوی	۱۴
۱۳۸۳/۰۱/۲۶	بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم	۱۵
۱۳۸۳/۰۳/۰۶	پیام به مناسبت آغاز به کار هفتمین دوره مجلس شورای اسلامی	۱۶
۱۳۸۳/۰۳/۲۷	بیانات در دیدار نمایندگان مجلس	۱۷
۱۳۸۳/۰۶/۰۴	بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیئت دولت	۱۸
۱۳۸۳/۰۸/۰۶	بیانات در دیدار کارگزاران نظام	۱۹
۱۳۸۳/۰۸/۱۰	بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان	۲۰
۱۳۸۴/۰۱/۰۱	پیام نوروزی به مناسبت آغاز سال ۱۳۸۴	۲۱
۱۳۸۴/۰۱/۰۱	بیانات در دیدار زائرین و مجاورین حرم مطهر رضوی	۲۲
۱۳۸۴/۰۶/۰۸	بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیئت دولت	۲۳
۱۳۸۴/۱۰/۱۹	بیانات در دیدار مردم قم در سالروز قیام نوزده دی	۲۴
۱۳۸۸/۰۲/۲۹	بیانات در دیدار مردم سقز	۲۵
۱۳۸۸/۰۳/۲۹	خطبه‌های نماز جمعه تهران	۲۶
۱۳۸۸/۰۴/۰۳	بیانات در دیدار نمایندگان مجلس شورای اسلامی	۲۷
۱۳۹۰/۰۴/۱۳	بیانات در دیدار فرماندهان سپاه پاسداران	۲۸
۱۳۹۲/۰۵/۰۶	بیانات در دیدار دانشجویان	۲۹
۱۳۹۲/۰۸/۱۲	بیانات در دیدار دانش‌آموزان و دانشجویان	۳۰
۱۳۹۴/۰۳/۰۶	بیانات در دیدار نمایندگان مجلس شورای اسلامی	۳۱
۱۳۹۴/۰۷/۲۷	دیدار مسئولان و متصدیان حج با رهبر انقلاب	۳۲
۱۳۹۴/۱۲/۰۹	پیام به مناسبت حضور پرشکوه مردم در انتخابات مجلس شورای اسلامی و مجلس خبرگان رهبری	۳۳
۱۳۹۴/۱۲/۲۰	دیدار رئیس و اعضای مجلس خبرگان رهبری با رهبر انقلاب	۳۴
۱۳۹۵/۰۲/۱۳	بیانات در دیدار معلمان و فرهنگیان	۳۵

۱۳۹۵/۰۴/۰۸	حکم انتصاب سردار سرلشکر پاسدار محمدحسین باقری	۳۶
۱۳۹۵/۰۴/۱۲	بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان	۳۷
۱۳۹۵/۰۵/۲۵	بیانات در دیدار اعضای پژوهشگاه تخصصی شهید سید محمدباقر صدر	۳۸
۱۳۹۵/۰۷/۰۵	بیانات رهبر انقلاب در توضیح توصیه ایشان به یکی از مسئولین سابق کشور	۳۹
۱۳۹۶/۰۲/۲۷	بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم	۴۰
۱۳۹۶/۰۳/۲۲	بیانات در دیدار مسئولان نظام	۴۱
۱۳۹۶/۰۶/۰۶	بیانات در دیدار طلاب حوزه‌های علمیه استان تهران	۴۲
۱۳۹۵/۰۶/۰۷	دیدار فرماندهان قرارگاه پدافند هوایی خاتم‌الانبیاء (ص) ارتش با فرمانده کل قوا	۴۳
۱۳۹۵/۰۶/۱۰	بازدید فرمانده کل قوا از نمایشگاه صنعت دفاعی و دیدار با مسئولان و متخصصان وزارت دفاع	۴۴
۱۳۹۵/۱۲/۳۰	پیام نوروزی به مناسبت آغاز سال ۱۳۹۶	۴۵
۱۳۹۶/۰۷/۲۶	بیانات در دیدار نخبگان جوان علمی	۴۶
۱۳۹۶/۰۸/۱۴	حکم انتصاب امیر دریادار حبیب‌الله سیاری	۴۷
۱۳۹۶/۰۹/۱۵	بیانات در دیدار مسئولان نظام و میهمانان کنفرانس وحدت اسلامی	۴۸
۱۳۹۶/۱۰/۰۶	بیانات در دیدار اعضای شورای هماهنگی تبلیغات اسلامی	۴۹

جدول شماره (۲) فهرست منتخب از بیانات مقام معظم رهبری مرتبط با موضوع پژوهش

تجزیه و تحلیل داده‌ها:

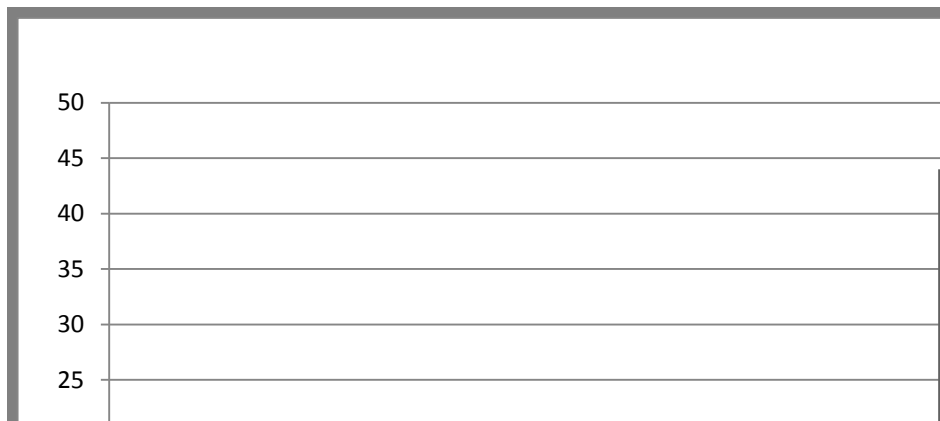
تجزیه و تحلیل کمی داده‌ها: با استفاده از پایگاه اطلاع رسانی مقام معظم رهبری و نرم‌افزار حدیث ولایت میزان استفاده معظم له از کلیدواژه‌های مشابه و مرتبط با موضوع پژوهش، از نظر تاریخی - آماری از ۱۳۶۸/۳/۱۴ (پس از انتخاب شدن به رهبری جمهوری اسلامی ایران) تا ۱۳۹۶/۱۰/۰۶ برابر جدول شماره سه می‌باشد:

ردیف	عنوان	از تاریخ	تا تاریخ	تعداد
۱	پاسخ	خردادماه ۱۳۶۸	دی‌ماه ۱۳۹۶	۶۰۰
۲	پاسخگویی	خردادماه ۱۳۶۸	دی‌ماه ۱۳۹۶	۹۹
۳	جواب	خردادماه ۱۳۶۸	دی‌ماه ۱۳۹۶	۳۹۰
۴	جواب دادن	خردادماه ۱۳۶۸	دی‌ماه ۱۳۹۶	۱۷

جدول شماره (۳) فهرست منتخب از بیانات مقام معظم رهبری مرتبط با موضوع پژوهش

برابر بررسی‌های به عمل آمده از بیانات و مکتوبات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، از خردادماه ۱۳۶۸ تا دی‌ماه ۱۳۹۶، از مدخل عنوان «پاسخگویی» ۹۱ گزاره و از مدخل عنوان «جواب

دادن» ۱۵ گزاره و در مجموع ۱۰۶ گزاره برای هشت مؤلفه تحصیل شده است که در نمودار شماره یک مشاهده می‌گردد:

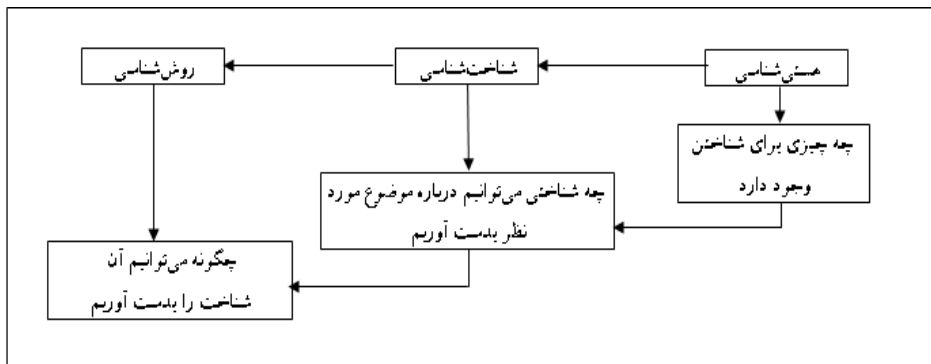

نمودار شماره (۱): گزاره‌های تحصیل شده با استفاده از کلیدواژه‌های «پاسخگویی» و «جواب دادن»

یکی از نتایج قابل توجه در نمودار مزبور، مربوط به تعداد گزاره‌های سال ۱۳۸۳ (۴۴ گزاره) است و این که تمام گزاره‌های مربوط به مفهوم پاسخگویی در این سال مطرح گردیده است، این موضوع می‌تواند ناشی از نامیده شدن سال ۱۳۸۳ به نام سال «پاسخگویی مسئولین» باشد و مبین این است که برای نهادینه کردن یک معنی و زنده کردن آن باید؛ در ابتدا مفهوم آن از طریق مردم و مسئولین شناخته شود. بهتر است اشاره‌ای به مفهوم روش‌شناسی داشته باشیم. سه مقوله هستی‌شناسی، شناخت‌شناسی و روش‌شناسی؛ صرفاً درباره «شناخت» بحث می‌نمایند. روش‌شناسی، مستلزم مقدماتی به نام شناخت‌شناسی و هستی‌شناسی است. در هر روش‌شناسی، لازم است مفروضات شناخت‌شناسی و هستی‌شناسی آن نیز مورد توجه قرار گیرد. تا ما ندانیم چیزی به نام امنیت و محیط وجود دارد یا خیر؟ یا ندانیم امنیت و محیط چیست؟ نمی‌توانیم به روش مطلوبی برای شناخت آن نائل گردیم. شکل شماره یک، ارتباط این سه مقوله را نشان می‌دهد.

شکل شماره (۱): وابستگی سه مقوله هستی‌شناسی، شناخت‌شناسی و روش‌شناسی

نقل از «گروه مطالعات و تحقیقات راهبردی داعا، ۱۳۸۸»

روش به معنای «در پیش گرفتن راه» است. در معنایی کلی‌تر روش هرگونه ابزار مناسب برای رسیدن به مقصود است. روش ممکن است به مجموعه راه‌هایی که انسان را به کشف مجهولات هدایت کند، مجموعه قواعدی که هنگام بررسی و پژوهش به کار می‌روند و مجموعه ابزار و فنی‌ها که آدمی را از مجهولات به معلومات راهبری می‌کند اطلاق شود. مقصود از روش‌شناسی، شناخت و بررسی کارآمدی‌ها و ناکارآمدی‌های روش‌های گوناگون است (گروه مطالعات و تحقیقات راهبردی داعا، ۱۳۸۸: ۱۸-۱۶). می‌توان گفت کسب آگاهی، شناخت و معرفت نسبت به مفاهیم و ابعاد مربوط به آن‌ها، لازمه انجام صحیح وظایف، مأموریت‌ها و تکالیف است.

تجزیه و تحلیل کیفی داده‌ها: به منظور تجزیه و تحلیل کیفی داده‌ها در ابتدا ۱۰۶ گزاره‌های تحصیل شده از سال ۱۳۶۸ تا ابتدای ۱۳۹۶ برابر جدول شماره چهار مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفته و بسته معنایی هر گزاره مشخص و کدگذاری گردید.

جدول شماره (۴) گزاره‌های تحصیل شده درباره پاسخگویی

ردیف	مستند (گزاره‌ها)	بسته معنایی	کدگذاری	سال
۱	مردم بعد از گذشت زمان معقولی، از مسئولان ... بخش‌ها سؤال کنند.	سؤال بعد از گذشت زمان معقول	زمان پاسخگویی	۶۸
۲	باید خودتان را برای پاسخگویی آماده کنید.	آمادگی مسئولان برای پاسخگویی	زمان پاسخگویی	۶۸

۶۸	اصول پاسخگویی	درک مشکلات و عجله نکردن مسئولین و مردم در انجام کارها	مردم مشکلات را درک کنند و عجله و سراسیمگی به خرج ندهند تا مسئولان کشور و شما کار را با قوت و قدرت انجام بدهید.	۳
۶۸	جنس پاسخگویی	نمایش محصول کار و گفتن نقایص	محصول و نتیجه کار را به مردم نشان دهید و دلیل نقایص آن را باز گوئید.	۴
۶۹	اصول پاسخگویی	عمل به تکلیف برای جواب دادن به خداوند متعال	ما به تکلیف عمل می‌کنیم، ما برای پیروزی نمی‌جنگیم، ما برای جواب دادن به خدا می‌جنگیم، خدای متعال تکلیف کرده، ما عمل می‌کنیم	۵
۷۱	تناسب جایگاهی	پاسخگویی رأی اعتماد نمایندگان	نمایندگان پاسخگویی رأی اعتمادی که به اعضای دولت می‌دهند، باشند.	۶
۷۱	اصول پاسخگویی	سؤال درست، جواب دارد	اگر حرف درست و حسابی باشد دلیلی ندارد که استاد جواب ندهد،	۷
۷۱	جنس پاسخگویی	تکرار سؤال تا جواب گرفتن و قانع کردن	به ... سؤال کردن ادامه بدهید و تا جواب را نگرفتید قانع نشوید، یعنی سؤال را آنقدر تکرار کنید تا جواب داده بشود.	۸
۷۳	جنس پاسخگویی	اجابت کردن خداوند متعال فقط برآورده شدن حاجت نیست	پروردگار شما فرموده است: ... «بخوانید مرا؛ من به شما جواب می‌دهم.» البته این جواب دادن، به معنای برآمدن حاجت نیست.	۹
۷۸	مضرات عدم پاسخگویی	عدم پاسخگویی ریشه گرفتاری‌ها	ریشه گرفتاری‌ها از غفلت‌ها، کوتاهی‌ها، تبلی‌ها و بدعمل کردن‌های خود ماست. ... در رابطه با پاسخگویی به مردم در دستگاه‌های مختلف.	۱۰
۷۸	اصول پاسخگویی	کار فرهنگی که اثر آنی و ویرانگر دارد قابل پاسخگویی نیست	کار فرهنگی‌ای... که اثرش آنی است... وقتی که یک اثر هنری... نوشته... عکس، یک تأثیر ویرانگر اخلاقی دارد، این قابل پاسخگویی نیست.	۱۱
۷۹	زمان پاسخگویی	نوبت پاسخگویی پس از گرفتن رأی از مردم	مردم سالاری فقط این نیست که انسان تبلیغات کند... و رأیی را از مردم بگیرد، بعد هم خداحافظ؛ هیچ کاری به کار مردم نداشته باشد! بعد از آن که این نیمه اول تحقق پیدا کرد، نوبت نیمه دوم است؛ نوبت پاسخگویی است.	۱۲
۷۹	مرجع پاسخگویی	پاسخگویی به قانون و مسئولیت	همه در مقابل قانون و مسئولیت‌های خودشان پاسخگو هستند ...	۱۳

۷۹	مضرات عدم پاسخگویی	دلیل خرابی و نابودی دل بد حرف زدن با زیر امرها	نگو بنده مسئولم، دستور می‌دهم و شما باید اطاعت کنید؛ این‌طور حرف نزن این دل تو را خراب و نابود می‌کند.	۱۴
۷۹	مضرات عدم پاسخگویی	برگشت خشم‌آلود مردم	برگشت خشم‌آلود مردم را به تو نزدیک می‌کند.	۱۵
۷۹	مضرات عدم پاسخگویی	ناخشنودی همیشگی مردم از عملکردهای بد مسئول	مردم از خودخواهی و من من گفتن تو و خود را محور همه چیز دانستن و مسئولیتی برای خود قائل نبودن، برای همیشه ناخشنود می‌شوند.	۱۶
۸۰	مرجع پاسخگویی	روال پاسخ به مجلس و قانون	پاسخگو بودن در مقابل مجلس و قانون، یک روال معمولی دارد.	۱۷
۸۰	جنس پاسخگویی	استدلال و توجیه قانع کننده	باید برای آن استدلال و توجیه قانع کننده‌ای داشته باشید.	۱۸
۸۲	مضرات عدم پاسخگویی	تبعات رفتار برخلاف مسئولیت	هر کس برخلاف مسئولیتش رفتار کرد، تبعه، دنباله و نتیجه‌ای خواهد داشت که با آن هم طبق قانون باید رفتار کرد.	۱۹
۸۲	تناسب جایگاهی	رهبر پاسخگویی مشکلات کشور	این‌که رهبر باید پاسخگویی مشکلات کشور باشد، البته همین‌طور است و شکی در این نیست؛	۲۰
۸۲	تناسب جایگاهی	پاسخگویی در حوزه اختیارات	هر کس به هر اندازه حوزه اختیارات اوست، پاسخگو باشد.	۲۱
۸۲	تناسب جایگاهی	عمل کردن طبق مسئولیت	هر کس مسئولیتی دارد، باید طبق مسئولیت خود عمل کند...	۲۲
۸۲	اصول پاسخگویی	موازن قانونی در پاسخگویی و برخورد با کم‌کاری	قانون هم موازین پاسخگویی را مشخص کرده ...در موازین قانونی مسئولیت‌ها و روال پاسخگویی و برخورد با کم‌کاری مسئولان مشخص شده است.	۲۳
۸۲	اصول پاسخگویی	حرف‌های غیرقابل اعتنا و رسوا جواب ندارند.	این مطالب قابل اعتنا نیست و من هم قصد جواب دادن به این حرف‌ها را ندارم؛ این حرف‌ها رسواتر از آن است که بخواهیم جواب دهیم.	۲۴
۸۳	فواید پاسخگویی	روشن شدن حقایق	حقایق شیرین و بسیاری برای مردم روشن خواهد شد.	۲۵

۸۳	فواید پاسخگویی	گفته شدن خدمات	خدمات بزرگی که انجام گرفته به مردم گفته خواهد شد.	۲۶
۸۳	فواید پاسخگویی	رفع کمبودها و نواقص کار	مسئولان به کمبودها و نواقصی در کار خود پی خواهند برد که آن‌ها را برطرف خواهند کرد.	۲۷
۸۳	فواید پاسخگویی	آشنایی با عملکرد دستگاه‌ها و انتظار کارهای جدید	مردم هم با آشنایی بیشتر با عملکرد دستگاه‌ها، منتظر شروع دوره‌ها، کارها و مسئولیت‌های جدید خواهند بود.	۲۸
۸۳	فواید پاسخگویی	کارنامه خوانی و شناخت است.	یک نوع کارنامه خوانی است، نقاط قوت... نقاط ضعف خود را می‌شناسد.	۲۹
۸۳	فواید پاسخگویی	تشویق به ادامه کارهای مثبت	نمره‌ای که مایه خرسندی اوست، او را به ادامه این کار تشویق می‌کند.	۳۰
۸۳	فواید پاسخگویی	جبران کارهای منفی	نمره‌ای که مایه سرشکستگی اوست، او را به جبران این سرشکستگی وادار می‌نماید.	۳۱
۸۳	فواید پاسخگویی	اصلاح حرف زدن	انسان وقتی می‌خواهد حرفی بزند، اگر بداند در مقابل این حرف باید پاسخگو باشد، یک‌طور حرف خواهد زد.	۳۲
۸۳	فواید پاسخگویی	اصلاح تصمیم و عمل	انسان وقتی می‌خواهد تصمیم بگیرد و عمل کند، اگر بداند در مقابل اقدام خود پاسخگو خواهد بود، یک‌طور عمل می‌کند.	۳۳
۸۳	فواید پاسخگویی	مراقبت در حرف زدن و تصمیم‌گیری	ما مسئولان خیلی باید مراقب حرف زدن و تصمیم‌گیری خود باشیم. مردم برای مسئول احترام قائلند.	۳۴
۸۳	فواید پاسخگویی	تحقق عدالت اجتماعی، پیشرفت و توسعه	مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی مسئولان حکومتی... این‌ها است که عدالت اجتماعی را ممکن و پیشرفت و توسعه را محقق می‌سازد.	۳۵
۸۳	فواید پاسخگویی	تقویت دستگاه و نظام	نقد منصفانه و پاسخگویی منصفانه به نقد، به تقویت دستگاه و نظام کمک می‌کند.	۳۶
۸۳	مرجع پاسخگویی	پاسخ دادن مسئولان به مردم	مسئولان به مردم پاسخ دهند... چه اقدامات عمده‌ای را انجام داده‌اند.	۳۷
۸۳	مرجع پاسخگویی	پاسخ دولت به افکار عمومی و مجلس بر اساس سازوکار قانونی	پاسخ دولت می‌تواند به افکار عمومی باشد؛ اما سازوکار قانونی، پاسخگویی دستگاه‌های اجرایی به مجلس است.	۳۸

۳۹	امسال سال پاسخگویی مسئولان نظام به مردم است. این در واقع پاسخگویی به خدا هم هست؛ پاسخگویی به خود هم هست.	پاسخ مسئولان نظام به مردم، به خدا و به خود	مرجع پاسخگویی	۸۳
۴۰	اگر انسان توانست وجدان خود را آرام کند و به ندای اندرون خود پاسخ گوید، خواهد توانست به دیگران هم پاسخگو باشد.	پاسخ به ندای درون و وجدان	مرجع پاسخگویی	۸۳
۴۱	همین چشمی؛ گوش، قلبی که دارید خدای متعال شما را در مقابل این‌ها پاسخگو می‌داند.	خداوند متعال شما را در مقابل چشم، گوش، قلب پاسخگو می‌داند	مرجع پاسخگویی	۸۳
۴۲	یک مفهوم غربی نیست؛ یک مفهوم اسلامی است.	اسلامی بودن، غربی نبودن	مفهوم پاسخگویی	۸۳
۴۳	یک حقیقت اسلامی است؛ این همان مسئولیت است.	حقیقتی اسلامی، مسئولیت است.	مفهوم پاسخگویی	۸۳
۴۴	همه باید به آن پایبند باشیم. همه باید پاسخگو باشند.	فراگیر بودن، ضرورت پایبندی	مفهوم پاسخگویی	۸۳
۴۵	اگر انسان توانست وجدان خود را آرام کند و به ندای اندرون خود پاسخ گوید، خواهد توانست به دیگران هم پاسخگو باشد.	لازمه پاسخگویی به دیگران، پاسخ به وجدان و ندای درون	مفهوم پاسخگویی	۸۳
۴۶	مسئولیت، یعنی هر انسانی در هر مرتبه‌ای که هست، در درجه اول از خود سؤال کند، ببیند رفتار و گفتار و تصمیم‌گیری او تحت تأثیر چه بود؛ عاقلانه و بر اساس پرهیزگاری بود، یا خودخواهانه و برای شهوات و اغراض شخصی...	سؤال از خود در زمینه رفتار، گفتار و تصمیم‌گیری (تأثیرپذیری از عقل یا شهوت)	مفهوم پاسخگویی	۸۳
۴۷	پاسخگویی کار خود، تصمیم خود، پاسخگویی سخنی که بر زبان آورده‌اند و تصمیمی که گرفته‌اند؛ این معنای پاسخگویی است؛	پاسخگویی در زمینه کار (رفتار)، تصمیم‌گیری و سخن (گفتار)	مفهوم پاسخگویی	۸۳
۴۸	کسی که حیطه وسیعی از زندگی انسان‌ها با قلم و زبان و تصمیم او تحت تأثیر قرار می‌گیرد، مسئولیتش به همان نسبت بیشتر است.	افزایش مسئولیت به نسبت وسعت تأثیرپذیری انسان‌ها	تناسب جایگاهی	۸۳
۴۹	دستگاه‌های فرهنگی در مقابل تهاجم گسترده فرهنگی دشمنان چه تدابیری را برای اعتلا فرهنگ اسلامی و انقلابی به کار بسته‌اند.	تدابیر دستگاه‌های فرهنگی برای اعتلای فرهنگ اسلامی و انقلابی	تناسب جایگاهی	۸۳

۵۰	دستگاه‌های اقتصادی برای بارور کردن اقتصاد کشور، پر کردن شکاف طبقاتی، برطرف کردن فقر و محرومیت چه تلاشی انجام داده‌اند.	تلاش‌های دستگاه‌های اقتصادی برای بارور کردن اقتصاد و...	تناسب جایگاهی	۸۳
۵۱	دستگاه‌های علمی برای تولید علم، آزاداندیشی علمی چه تلاش و کار بزرگی را انجام داده‌اند و چه کارهای دیگری بایستی انجام دهند.	تلاش‌ها و کارهای بزرگ دستگاه‌های علمی برای تولید علم	تناسب جایگاهی	۸۳
۵۲	بخش‌های فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و امنیتی باید به مسئولیت خودشان توجه داشته و خود را در مقابل این مسئولیت‌ها پاسخگو بدانند؛	پاسخگویی بخش‌های مختلف در قبال مسئولیت‌ها	تناسب جایگاهی	۸۳
۵۳	قوه قضائیه برای احقاق حق مظلومان و این‌که مظلومان قوه قضائیه را ملجأ و مأوای خود بدانند، چه کارهایی انجام داده است.	کارهای قوه قضائیه در احقاق حقوق مظلومان و...	تناسب جایگاهی	۸۳
۵۴	قوه مقننه در امر قانون‌گذاری و نظارت بر دستگاه‌ها و مراقبت از صحت عمل آن‌ها چه تلاشی به انجام رسانده است.	تلاش قوه مقننه در امور قانون‌گذاری و نظارتی	تناسب جایگاهی	۸۳
۵۵	کار شما ... دو بعد دارد؛ هم باید پاسخ بدهید، هم باید پاسخ بخواهید.	پاسخ دادن و پاسخ خواستن	اصول پاسخگویی	۸۳
۵۶	پاسخگویی مقوله حساسی است. باید به آن اهتمام داشته باشید.	حساسیت و ضرورت اهتمام به آن	اصول پاسخگویی	۸۳
۵۷	در صورتی-ارائه کارنامه قابل قبول- امکان‌پذیر است که اولویت‌بندی، برنامه‌ریزی و زمان‌بندی کنید در این صورت، هم به مردم پاسخگو خواهید بود؛ هم از دستگاه‌هایی زیر نظارت باید پاسخ بخواهید.	ضروریات ارائه کارنامه قابل قبول، پاسخ به مردم و پاسخ خواستن از دستگاه‌های زیر نظارت	اصول پاسخگویی	۸۳
۵۸	وقتی سؤال می‌کنید و پاسخ می‌خواهید، باید سؤالی بکنید که پاسخ آن قابل تشخیص و ارزیابی کمی باشد.	نحوه سؤال کردن و پاسخ خواستن	اصول پاسخگویی	۸۳
۵۹	کمال این وظیفه آنگاه تحقق می‌یابد که با اعمال نظارت قانونی و نهادینه ساختن پاسخگویی در دیگر قوا همراه گردد.	کمال انجام وظیفه اعمال نظارت قانونی و نهادینه کردن پاسخگویی	اصول پاسخگویی	۸۳

۸۳	اصول پاسخگویی	قاعده کلی برای همه دستگاه‌ها نقد، اصلاح و پاسخگویی	همه دستگاه‌ها مشمول این قاعده کلی هستند؛ نقد، اصلاح و پاسخگویی. پاسخگویی باید به معنای صحیح کلمه وجود داشته باشد.	۶۰
۸۳	جنس پاسخگویی	گزارش دادن مسئولان	مسئولان به مردم گزارش بدهند.	۶۱
۸۳	جنس پاسخگویی	نشان دادن موفقیت‌ها و عدم موفقیت‌ها	ستون موفقیت‌ها ... ستون عدم موفقیت‌ها را به مردم نشان بدهند.	۶۲
۸۳	جنس پاسخگویی	در میان گذاشتن کارهای کرده و ناکرده و درست ناکرده با صداقت	هم کارهای کرده خودمان و هم کارهای نکرده یا درست نکرده خودمان را با صداقت در میان بگذاریم.	۶۳
۸۳	جنس پاسخگویی	تلاش، همت و اهتمام ستون مثبت عذری برای ستون ناکرده‌ها	تلاش و همت و اهتمامی که انجام گرفته برای ستون مثبت‌ها، عذر خواهد بود برای ما نسبت به ستون ناکرده‌ها.	۶۴
۸۳	جنس پاسخگویی	مظهر پاسخگویی گزارش کارهای انجام شده از طریق ترسیم و بیان	مظهر پاسخگویی همین گزارش‌هایی است که شما به مردم خواهید داد. آنچه انجام گرفته، ترسیم و بیان کنید.	۶۵
۸۳	جنس پاسخگویی	تأمین اولویت‌ها از طریق پاسخگویی و توضیح خواستن و گزارش دادن	اولویت‌ها باید تأمین شود، با پاسخگویی و توضیح خواستن از دستگاه‌ها باید حاصل شود، بعد هم به مردم گزارش بدهید.	۶۶
۸۳	جنس پاسخگویی	بیان کارها و اهتمام به کار رفته با ارائه صورت وضعیت کارها	آنچه انجام گرفته و اهتمام به کار رفته، صادقانه، درست و روشن بیان شود؛ شما هم صورت وضعیت کار خودتان را مشخص کنید.	۶۷
۸۳	جنس پاسخگویی	پاسخ دولت به مجلس سازوکار قانونی است.	پاسخ دولت می‌تواند به افکار عمومی باشد، اما سازوکار قانونی، پاسخگویی دستگاه‌های اجرایی به مجلس است.	۶۸
۸۴	فواید پاسخگویی	زنده شدن روح پرسشگری	مقصود عمده از «سال پاسخگویی» این بود که روح پرسشگری در ذهن ملت ایران زنده شود.	۶۹
۸۴	فواید پاسخگویی	مایه برکت انقلاب است.	شعار خدمت‌گزاری، پاسخگویی، ساده‌زیستی، عدالت‌طلبی، از شعارهای رایج است؛ این، برکت انقلاب است.	۷۰

۷۱	پاسخگویی... پرسشگری ... احساس مسئولیت مسئولان مخصوص سال ۸۳ نیست؛ همه سال‌ها به همین کیفیت است.	همیشگی بودن پاسخگویی، پرسشگری و احساس مسئولیت	زمان پاسخگویی	۸۴
۷۲	همیشه ملت نیاز دارد به اینکه مسئولان پاسخگویی مسئولیت‌های خودشان در مقابل ملت باشند. روح پرسشگری در مردم همیشه زنده بماند.	نیاز همیشگی به پاسخگویی و زنده ماندن روح پرسشگری	زمان پاسخگویی	۸۴
۷۳	مسئولان احساس کنند که در مقابل مردم باید پاسخگو باشند.	احساس مسئولیت در پاسخ به مردم	مرجع پاسخگویی	۸۴
۷۴	سال گذشته سال ... پاسخگویی مسئولان در برابر مطالبات ملت ایران...	پاسخگویی در برابر مطالبات ملت	مرجع پاسخگویی	۸۴
۷۵	وزیر، مدیران، معاونان در حوزه کار خودشان پاسخگو باشند.	پاسخگویی در حوزه کار خود	تناسب جایگاهی	۸۴
۷۶	مردم حق دارند از مسئولان سؤال کنند باید خودتان را برای پاسخگویی آماده کنید. نظام پاسخگویی را برای خودتان حتمی بدانید.	در نظام پاسخگویی حق مردم و آمادگی مسئولین	اصول پاسخگویی	۸۴
۷۷	در مناظره‌ها ... مواضع افراد و مواضع گروه‌ها بدون ابهام، بدون پیچیده‌گویی، عریان، در مقابل چشم مردم قرار گرفت.	اطلاع از مواضع افراد و گروه‌ها	فواید پاسخگویی	۸۸
۷۸	در مناظره‌ها یک سیلابی از نقد و انتقاد به راه افتاد و همه مجبور شدند پاسخگویی کنند.	مناظره (به را انداختن نقد و انتقاد) و مجبور شدن به پاسخگویی	جنس پاسخگویی	۸۸
۷۹	خودشان را در معرض نقد و انتقاد قرار بدهند و پاسخگو باشند و پاسخ بدهند و تبیین کنند.	در معرض نقد و انتقاد قرار دادن برای پاسخ و تبیین	جنس پاسخگویی	۸۸
۸۰	اگر یک انتقادی بشود، این فرصتی است که بتواند ذهن‌ها را روشن کند، تبیین کند، حقیقت را بیان کند.	انتقاد فرصتی است برای روشن کردن ذهن‌ها و تبیین حقایق	جنس پاسخگویی	۸۸
۸۱	رسم بحث‌های طلبگی، حرف تو حرف آوردن است. یعنی یک نفر بنا می‌کند استدلال کردن؛ وسط حرف او می‌گویند نخیر، این جور نیست؛ او می‌گوید نخیر، این جور نیست.	بحث‌های طلبگی حرف تو حرف آوردن و استدلال کردن است.	جنس پاسخگویی	۸۸

۹۰	جنس پاسخگویی	روشنگری و تبیین	جواب دادن به حرف غلط، شیوه خودش را دارد... من با حرکت روشنگرانه از سوی هر کسی... هر نهادی، هیچ مخالفتی ندارم، بلکه علاقه مندم و معتقدم به مسئله تبیین...	۸۲
۹۲	مضرات عدم پاسخگویی	تبعات جواب ندادن و عذرخواهی نکردن	چرا کشور را دچار این ضایعات کردید؟ چرا برای کشور هزینه درست کردید؟ ... کشور را لب یک چنین پرتگاهی بردند...	۸۳
۹۲	جنس پاسخگویی	عذرخواهی هنگام جواب نداشتن	صد بار ما سؤال کردیم؛ نه در مجامع عمومی، نخیر، به شکلی که قابل جواب دادن بوده؛ اما جواب ندادند. خب، چرا عذرخواهی نمی کنند؟	۸۴
۹۲	مضرات عدم پاسخگویی	خوی استکباری (ظلم و بی عدالتی)	آن کسانی و آن دولتی که... برای حفظ منافع خود؛ خود را آزاد می داند، حق تحمیل بر ملت ها ... حق دخالت در امور کشورها را برای خود قائل است، پاسخگو هم به هیچ کس نیست؛ این معنای مستکبر است.	۸۵
۹۴	زمان پاسخگویی	پاسخگویی بعد از دوران کار	سه سال فرصت بود؛ این سه سال فرصت تمام شد، حالا دوران پاسخگویی شروع شد. وقتی که کاری را به انسان محول کردند، تمام شد و بیرون کار کرده؛ مسئولیت آمد، حالا باید بگوید که چه طور است سنگین این	۸۶
۹۴	مرجع پاسخگویی	خداوند متعال و مردم	جوری سؤال، نه سؤال مردم، آن را انسان یک ، می تواند رفع و رجوع کند؛ نه سؤال ملاً اعلی ... سؤال آن کسی که بر دل های ما هم حاکم است، عالم است، چه برسد بر عمل های ما؛ این شروع می شود.	۸۷
۹۴	اصول پاسخگویی	ضرورت آمادگی و تلاش برای پاسخگویی	باید خود را آماده کرد برای پاسخگویی؛ خودمان را باید آماده کنیم برای پاسخگویی؛ تلاش کنیم.	۸۸
۹۴	اصول پاسخگویی	پاسخگویی مطالبه است	این مدعیان حقوق بشر اگر صداقت داشتند، باید پاسخگویی، جبران خسارت، تضمین عدم تکرار و مجازات عاملان این فاجعه را مطالبه می کردند.	۸۹

۹۴	اصول پاسخگویی	مشاهده نصاب پاسخگویی در قبال خدا و مردم	جز با پیشرفت همه‌جانبه حفظ عزت و هویت ملی و درون‌زا دست‌یافتنی نیست. مجلس آینده ... وظائف سنگینی بر عهده خواهد داشت و امید است که نصاب پاسخگویی در برابر خدا و مردم را همگان در آن مشاهده کنند.	۹۰
۹۴	اصول پاسخگویی	قانون‌گرایی (مبنای پاسخگویی)	آیا بدون احراز شرایط، می‌توان صلاحیت یک فرد را برای انتخابات تأیید کرد و آیا می‌توان در مقابل خداوند پاسخگو بود؟ هنگامی که شورای نگهبان نتواند شرایط قانونی را در فردی احراز کند، نمی‌تواند صلاحیت وی را تأیید کند و این، یک ایراد نیست بلکه عمل به قانون است.	۹۱
۹۵	تناسب جایگاهی	قابلیت مردم در پاسخگویی به دشمنان	اینکه امروز شما می‌بینید دشمنان حرف‌های بزرگ‌تر از دهان خودشان می‌زنند، همه‌اش قابل پاسخگویی است از سوی ملت ایران	۹۲
۹۵	تناسب جایگاهی	پاسخگویی مسئولین دانشگاه‌ها در خصوص اختلاط‌های دانشجویی	بنده درباره [عدم] اختلاط‌های دانشجویی این‌همه تأکید کردم و چندین بار گفتم -که باز شنیدم متأسفانه وجود دارد، حالا هم یکی از برادرها اینجا گفتند، بنده هم گزارش‌هایی دارم و مسئولین دانشگاه‌ها باید جواب بدهند-	۹۳
۹۵	اصول پاسخگویی	پاسخگویی به‌موقع و مؤثر به تهدیدات	ارتقاء توانمندی‌ها و آمادگی‌های دفاعی امنیتی نیروهای مسلح و بسیج مردمی و امکان پاسخگویی به‌موقع و مؤثر به هر سطح و نوع از تهدیدات متوجه به نظام جمهوری اسلامی ایران با عمل انقلابی مورد انتظار است.	۹۴
۹۵	مرجع پاسخگویی جنس پاسخگویی	خداوند متعال سؤال از گفته‌ها و نگفته‌ها سؤال از کرده‌ها و نکرده‌ها	ما باید به خدا جواب بدهیم. یکی از دعا‌هایی که دائماً باید ... بکنیم این است، «وَأَسْأَلُكَ لِمَا تَسْأَلُنِي غَدًا عَنْهُ» فردا از ما سؤال می‌کنند. چرا فلان چیز را گفتید، چرا نگفتید. از نگفتید هم سؤال می‌کنند. فقط از گفتید نیست. چرا فلان کار را کردید، چرا نکردید. از نکردید هم سؤال می‌کنند.	۹۵

۹۵	اصول پاسخگویی	پاسخگویی سریع و آماده به خواسته‌ها	مرحوم آقای صدر (رضوان‌الله‌علیه)... نابغه بود... فضای دید بسیار وسیع، فهم نیازهای دنیای اسلام، پاسخگویی سریع و آماده به خواسته‌ها -ایشان داشت-	۹۶
۹۵	فواید پاسخگویی	ضربه به تهاجم دشمن	دشمن باید بفهمد که اگر تهاجم کند، ضربه محکمی خواهد خورد و دفاع ما شامل پاسخگویی نیز خواهد بود.	۹۷
۹۵	فواید پاسخگویی	تقویت نظام در قبال تهدیدات	در شرایطی که قدرتهای زورگوی دنیا، ... و صدها انسان بی‌گناه را به خاک و خون می‌کشند و به هیچ سازمان و نهادی هم پاسخگو نیستند، باید توان و قدرت دفاعی را افزایش داد تا قدرتهای زورگو، احساس تهدید کنند.	۹۸
۹۵	مرجع پاسخگویی	پاسخگویی به خداوند و ملت	هم ما مسئولیم؛ هم پیش خدای متعال، هم پیش ملت بایستی پاسخگو باشیم.	۹۹
۹۶	اصول پاسخگویی	پرهیز از پاسخگویی به باطل و یاوه‌گویی‌ها	من البته نمی‌خواهم وقت را حالا صرف پاسخگویی به باطل و یاوه‌گویی‌های این رئیس‌جمهور شارلاتان ... آمریکا بکنم؛ این واقعاً لزومی ندارد. ... من نمی‌خواهم [پاسخ بدهم]، یعنی در واقع ضایع کردن وقت است ...	۱۰۰
۹۶	مرجع پاسخگویی جنس پاسخگویی	خداوند متعال سؤال از اعمال	این چند صباحِ زندگی، ... خواهد گذشت، آنچه می‌ماند، عمل ما است که در محاسبه الهی به حساب می‌آید و باید جواب بدهیم. ... خدای متعال فردا از ما، از چیزهایی سؤال خواهد کرد؛ به فکر آن باید بود، برای آن باید تلاش کرد.	۱۰۱
۹۶	مرجع پاسخگویی	جواب دادن مسئولین به ملت	از بالاترین مسئول کشور، از رهبری، ریاست جمهوری، مسئولین گوناگون دیگر، با انتخاب ملت مسئولیت پیدا می‌کنند و سر کار می‌آیند ... باید به ملت جواب بدهند.	۱۰۲

۹۶	اصول پاسخگویی	پاسخ باید منطقی و محکم و صحیح باشد.	هم سؤال‌ها جواب دارد؛ لازم است که ذهن، کار کند، تلاش کند، فعالیت کند و به جواب مناسب [برسد]. البته ... هر سؤالی با هر جوابی تناسب ندارد؛ پاسخ باید پاسخ منطقی و محکم و صحیح باشد.	۱۰۳
۹۶	اصول پاسخگویی	پاسخگویی به نیازهای محوری و اولویت‌دار	کارآمدی و چابکی بیشتر ستاد ارتش در پاسخگویی به نیازهای محوری و اولویت‌دار و ارتقای هماهنگی، انسجام و هم‌افزایی در سطح ارتش، مورد انتظار است.	۱۰۴
۹۶	مرجع پاسخگویی جنس پاسخگویی	خداوند متعال سؤال از جوانی	خدای متعال در قیامت از ما سؤال می‌کند که جوانی‌تان را چه جوری گذرانیدید؟... باید جواب بدهیم. شما وظیفه الهی و وظیفه وجدانی را فراموش نکنید؛ هر چه می‌توانید تلاش کنید...	۱۰۵
۹۶	اصول پاسخگویی جنس پاسخگویی	پاسخگو نباید مدعی باشد باید موضع مسئولانه بگیرد. امکانات در اختیار	کسانی که کشور در اختیارشان است یا در اختیارشان بوده، این‌ها دیگر حق ندارند علیه کشور حرف بزنند، باید موضع مسئولانه بگیرند، باید پاسخگو باشند. بنده‌ای که امکانات در اختیارم است، نمی‌توانم مدعی باشم، [بلکه] باید پاسخگو باشم و جواب بدهم که چه کار کردم با این امکانات.	۱۰۶

با نگاهی اجمالی به جدول شماره چهار، درباره پاسخگویی هشت مؤلفه به شرح جدول ذیل استخراج گردیده است:

جدول شماره (۵) مؤلفه‌های استخراج شده از بیانات مقام معظم رهبری مرتبط با پاسخگویی

ردیف	مؤلفه‌ها	کدگذاری
۱	معنی پاسخگویی	مفهوم
۲	بایدها و ضرورت‌های پاسخگویی	اصول
۳	نوع و نحوه پاسخگویی	جنس
۴	پاسخگویی در مقابل چه کسی؟	مرجع
۵	تناسب جایگاهی پاسخگویی با مسئولیت	تناسب
۶	زمان مناسب پاسخگویی	موعد

فوائد	فوائد پاسخگویی	۷
مضرات	مضرات عدم پاسخگویی	۸

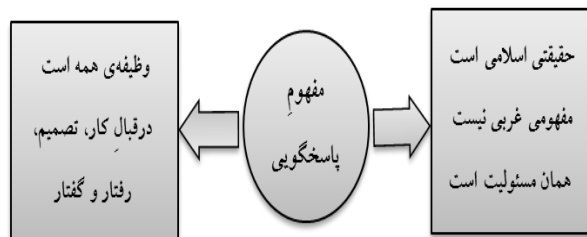
این محورها، بر اساس مجموع گزاره‌های مرجح استخراج شده از بیانات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) و طبقه‌بندی آن‌ها به دست آمده است. مفاد جدول فوق، مؤید آن است که غالب موارد بسته معنایی و کدگذاری انجام شده به صورت تصریحی از متن گزاره‌ها احصاء و ارائه گردیده و در موارد معدودی که به صورت استنباطی انجام پذیرفته، پس از اخذ نظر خبرگی، مورد استفاده قرار گرفته است. در ادامه مواردی که درباره هر یک از مؤلفه‌ها از سوی معظم‌له مطرح شده‌اند، از بین فرمایشات ایشان استخراج گردیده که درباره هر یک از عناوین، ضمن درج گزاره‌ها، به تفکیک به شرح زیر تحلیل می‌گردد:

مؤلفه اول) معنی پاسخگویی: هجوم گسترده اندیشه‌های سکولار و لیبرال غرب به فرهنگ و ارزش‌های اسلامی شرایطی را فراهم ساخته تا خودباختگانی که از آبخور افکار غیردینی سیراب شده‌اند، موضوعات را از زاویه اندیشه‌های بیگانگان تحلیل و تفسیر کنند تا آنجا که دیدگاه‌های رهبری نظام اسلامی هم از کژاندیشی‌های آنان در امان نمانده، «پاسخگویی» را به عنوان دستاورد فرهنگ و تمدن غرب به جامعه معرفی می‌کنند (شیدائیان، ۱۳۸۳: ۵۰). مقام معظم رهبری برای پیشگیری از این گونه برداشت‌های ناصواب، قلمرو موضوع را به اجمال تبیین می‌نماید: پاسخگویی یک مفهوم غربی نیست، یک مفهوم اسلامی است. بعضی‌ها از هر چیزی خوششان بیاید، سعی می‌کنند آن را به گونه‌ای به فرآورده‌های افکار و مدنیت غربی منسوب کنند. «نه»؛ پاسخگویی یک «حقیقت اسلامی» است، این همان «مسئولیت» است. مسئولیت، یعنی هر انسانی در هر مرتبه‌ای که هست در درجه اول از خود سؤال کند. ببیند رفتار و گفتار و تصمیم‌گیری او تحت تأثیر چه بود... مسئولان بلندپایه کشور، قوای سه‌گانه از خود رهبری تا آحاد مأموران و مدیران، همه باید پاسخگو باشند، پاسخگویی کار خود... تصمیم خود... سخنی که بر زبان آورده‌اند و تصمیمی که گرفته‌اند. این معنای پاسخگویی است. این یک حقیقت اسلامی است و همه باید به آن پایبند باشیم (بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم، ۱۳۸۳/۰۱/۲۶).

تمام گزاره‌های این مؤلفه از بیانات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، به دست آمده که می‌توان مفهوم پاسخگویی را از محتوای آن استنتاج نمود. بر این اساس مفهوم «پاسخگویی» به این شرح است: «پاسخگویی همان مسئولیت است، یک مفهوم اسلامی است که باید در هم سطوح به صورت فراگیر و همیشگی وجود داشته باشد، لازمه پاسخگویی به دیگران مسئولیت‌پذیری و

۱۰۰ فصلنامه امنیت ملی، سال نهم، شماره سی و سوم، پاییز ۱۳۹۸ —◆
 پایبندی است و زمانی یک فرد می‌تواند در قبال دیگران پاسخگو باشد که در ابتدا بتواند به وجدان خود پاسخ بگوید؛ که این تعریف از پاسخگویی مبنای عمل محقق در روند تحقیق می‌باشد.
 مفهوم پاسخگویی در شکل ذیل مشاهده می‌گردد:

شکل شماره (۲) مفهوم پاسخگویی

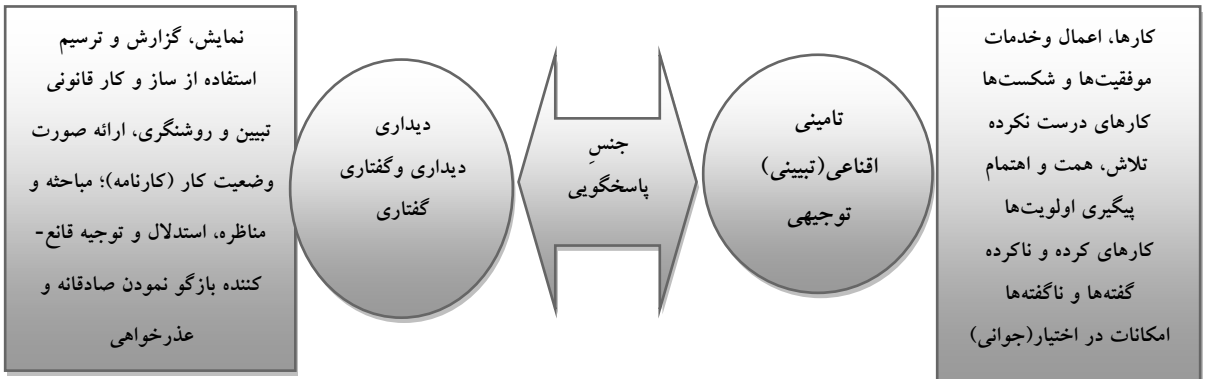
مؤلفه دوم) بایدها و ضرورت‌های پاسخگویی: از بررسی محتوی بیانات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) ۲۳ گزاره برای این مؤلفه، به دست آمده است. هر فرد برای این‌که بتواند به صورت دقیق و اصولی، پاسخگو باشد ناگزیر است در حیطه وظایف و مأموریت خود پاسخ‌خواه باشد. پاسخگویی موضوعی دو وجهی یا دو بعدی است که باید اصول آن در حوزه نظر و عمل مورد توجه قرار گیرند. از محتوای گزاره‌ها، ۱۶ اصل برای پاسخگویی احصاء که در جدول شماره ۸ آمده است.

جدول شماره (۸) بایدها و ضرورت‌های (اصول پاسخگویی)

بایدها و ضرورت‌های مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی (شانزده اصل)	
اهتمام و حساسیت به پاسخگویی	نهادینه نمودن پاسخگویی
اولویت‌بندی، برنامه‌ریزی و زمان‌بندی	پاسخ خواستن و پاسخ دادن
قانون‌گرایی (نقد، اصلاح و پاسخگویی)	حتمی دانستن نظام پاسخگویی
توجه به پاسخگویی به معنای صحیح کلمه	قابل تشخیص و ارزیابی کمی بودن پاسخ
عجله نداشتن مردم و مسئولین در پاسخگویی	پاسخگویی به موضوعاتی که قابلیت پاسخ دارند
مبنای پاسخگویی عمل به تکلیف و قانون است	پاسخگویی به حرف‌های درست و حسابی نه اباطیل
مشاهده نصاب پاسخگویی در برابر مراجع (خدا و ملت)	پاسخگویی به زورگویی قدرت‌ها و استکبار جهانی
پاسخگو نباید مدعی باشد، باید موضع مسئولانه داشته باشد.	آمادگی برای پاسخگویی سریع، به‌موقع و مؤثر به مطالبات

مؤلفه سوم) نوع و نحوه پاسخگویی: با بررسی بیانات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) ۲۲ گزاره، در رابطه با نوع و نحوه پاسخگویی، به دست آمده است. با دقت در محتوای گزاره‌ها، سه نوع پاسخگویی شامل تأمینی، اقناعی یا تبیینی و توجیهی و سه روش شامل دیداری، گفتاری و دیداری-گفتاری یا ترکیبی مطرح می‌گردد. در پاسخگویی تأمینی محصول یا نتیجه کارها گزارش یا نمایش داده می‌شود. در نوع اقناعی، دلایل و مستندات، برای اقناع مخاطبان در قبال کارهایی که به‌طور کامل انجام نگرفته، تبیین می‌گردد و پاسخگویی توجیهی داشته است که به‌عنوان توجیه یا عذر موجه، در قبال کارهای انجام نشده به‌کار می‌رود. بدیهی است هر نوع پاسخگویی، روش خاصی دارد. نوع و نحوه پاسخگویی باید متناسب باشند. مثلاً در پاسخگویی تأمینی ایجاب می‌کند که محصولات و نتایج کارها و خدمات، با استفاده از روش دیداری به مردم نشان داده شود یا زمانی که کاری به‌طور کامل انجام نشده، برای اقناع کردن سؤال‌کننده باید از روش ترکیبی استفاده نمود؛ یعنی قسمت انجام شده کارها را نمایش داد (دیداری) و قسمت انجام نشده آن را به صورت مستدل تبیین نمود (گفتاری). همچنین برای کار انجام نشده روش گفتاری (عذرخواهی) می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد. مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در این باره می‌فرمایند: «... هر کاری می‌کنید، باید طوری باشد که برای آن استدلال و توجیه قانع‌کننده‌ای داشته باشید. اگر از شما پرسیدند چرا این سرمایه‌گذاری را کردید، چرا این اقدام را کردید، چرا آن اقدام را نکردید، بگویید با این استدلال...» (دیدار رئیس‌جمهوری و اعضای هیئت دولت: ۱۳۸۰/۰۶/۰۵). نوع و نحوه (جنس) پاسخگویی در شکل ذیل آمده است.

شکل شماره (۳) نوع و نحوه (جنس) پاسخگویی

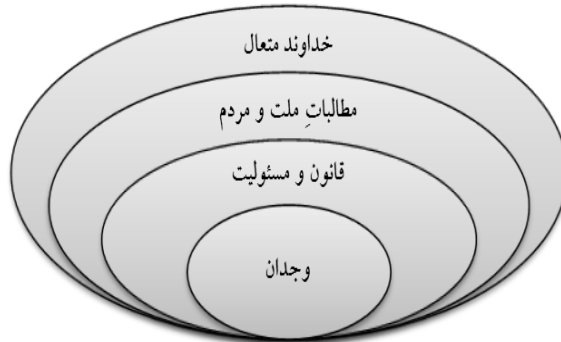

بر این اساس می‌توان اولویت یا وزن هر یک از انواع پاسخگویی‌ها را بدین ترتیب مشخص نمود: اولویت اول، نوع تأمینی پاسخگویی است که ناظر بر کارها، خدمات و اقداماتی که به‌طور کامل انجام گرفته‌اند. اولویت دوم، نوع تبیینی پاسخگویی است؛ این پاسخگویی به کارهایی دلالت می‌کند که به دلایلی موجه و مستدل بطور کامل انجام نشده‌اند. اولویت سوم، نوع توجیهی پاسخگویی است و مربوط به کارهایی می‌باشد که بنا به دلایلی انجام نگرفته است.

نتایج حاصله از تحلیل این مؤلفه، دقیقاً منطبق بر گفتمان ایجابی است. در گفتمان ایجابی که بر اساس مبانی دینی شکل گرفته، امنیت وضعیتی است که در آن نسبت متعادل بین خواسته‌ها و داشته‌ها در چارچوب ضریب ایدئولوژیک یک جامعه وجود داشته باشد، به گونه‌ای که در آن جامعه تولید رضایتمندی نماید. داشته‌ها در واقع پاسخ به خواسته‌ها هستند؛ یعنی پاسخگویی به نیازها که سه حالت دارد: تأمین، اقناع و توجیه خواسته‌های ممکن و مشروع تا حد ممکن باید تأمین شوند اگر مقدور نبود، باید سازوکار اقناعی خود را تقویت نماییم و توجیه برای امور موقتی بوده و رعایت اندازه در کاربرد آن لازم است. اگر نشود خواسته‌ها را از این سه طریق پاسخ داد و مدیریت نمود به تدریج فاصله بین خواسته‌ها و داشته‌ها افزایش می‌یابد و به تجمع، اعتراض، اغتشاش و حتی انقلاب منجر می‌شود (افتخاری، ۱۳۹۳).

مؤلفه چهارم) پاسخگویی در مقابل چه کسی؟ بر اساس عنوان مؤلفه چهارم ۱۵ گزاره از محتوی بیانات به دست آمده که می‌توان پاسخ سؤال را استنتاج نمود. در رابطه با این مؤلفه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در جلسه پرسش و پاسخ دانشجویان دانشگاه صنعتی امیرکبیر در اسفندماه سال ۱۳۷۹ فرمودند: «... از نظر من، هیچ‌کس مصونیت آهنین ندارد. همه در مقابل قانون و مسئولیت‌های خودشان پاسخگو هستند و باید جواب بدهند...» و در ابتدای سال ۱۳۸۳ در حرم مطهر رضوی فرمودند: «امسال از نظر ما سال پاسخگویی مسئولان نظام به مردم است. این در واقع پاسخگویی به خدا هم هست؛ همچنان‌که پاسخگویی به خود هم هست...». بر اساس گزاره‌های تحصیل شده، این مؤلفه چهار شاخصه مهم دارد: اول) پاسخگویی در مقابل خداوند متعال که مبنای تمام پاسخگویی‌ها است. دوم) پاسخگویی به خود یعنی پاسخگویی به وجدان و اعضاء بدن خود. سوم) پاسخگویی به دیگران (مطالبات ملت و افکار عمومی مردم). چهارم) پاسخگویی در مقابل قانون و مسئولیت خود. در واقع پاسخگویی به این مراجع در طول پاسخگویی به خداوند متعال هستند زیرا اجرای امر خداوند متعال است که ما را ملزم به سایر پاسخگویی‌ها می‌نماید. شکل شماره شش مراجع پاسخگویی را نشان می‌دهد:

شکل شماره (۶): مراجع پاسخگویی

انتظارات رهبری، انتظارات قانون، انتظارات مردم و شعارهای دولت عرصه‌هایی هستند که به‌عنوان مهم‌ترین و اساسی‌ترین معیار برای پاسخگویی دولت محسوب می‌شوند (شیرودی، ۱۳۸۳: ۹۰). انتظارات و مطالبات مراجع یادشده باید با روش و ابزار مناسبی احصاء و در قبال این موارد از طریق مبادی ذی‌ربط نسبت به پاسخگویی اقدام شود. در واقع پاسخگویی به مراجع و مطالبه‌گران؛ معیاری برای پاسخگو بودن یا نبودن است.

مؤلفه پنجم) تناسب جایگاهی پاسخگویی با مسئولیت: از محتوای بیانات ۱۴ گزاره برای این مؤلفه به دست آمده که می‌توان تناسب جایگاهی پاسخگویی با مسئولیت را استنتاج نمود: حضرت امام (ره) در این رابطه می‌فرمایند: هرکس در هر مقامی که هست، مسئولیت به اندازه حجم آن مقام دارد، حجم مسئولیت به اندازه حجم مقامی است که شخصیت‌ها دارند یا گروه‌ها دارند (صحیفه امام، جلد ۱۶: ۶۱۰). تناسب جایگاهی مسئولیت با پاسخگویی یکی از الزامات مهم، در سطوح مختلف مسئولیت‌ها است. این تناسب باید بر مبنای حیطه مسئولیت، حیطه تأثیرگذاری، حوزه اختیارات و حوزه کاری افراد و مسئولین باشد و چنین تناسبی می‌تواند در چارچوب تدابیر، تلاش‌ها و اقدامات به وجود آید. در جدول ذیل، برخی از مصادیق این مؤلفه آمده است:

جدول شماره (۱۰): مصادیقی از تناسب جایگاهی پاسخگویی و مسئولیت

حیطه مسئولیت	حوزه پاسخگویی
رهبر کشور	مشکلات کشور
دستگاه‌های علمی	تولید علم، آزاداندیشی علمی (در خصوص اختلاط‌های دانشجویی)
قوه مقننه	قانون‌گذاری و نظارت بر دستگاه‌ها و مراقبت از صحت عمل آن‌ها
قوه قضائیه	احقاق حق مظلومان و این‌که مظلومان قوه قضائیه را ملجأ و مأوای خود بدانند.

دستگاه‌های اقتصادی	بارور کردن اقتصاد، پر کردن شکاف طبقاتی، برطرف کردن فقر و محرومیت
دستگاه‌های فرهنگی	مقابله با تهاجم فرهنگی دشمنان و اعتلای فرهنگ اسلامی و انقلابی
نمایندگان مردم	پاسخگویی رأی اعتماد به اعضای دولت
قابلیت مردم	پاسخگویی به تهدیدات دشمنان

مقام معظم رهبری در بیست و ششم فروردین ماه ۱۳۸۳ در دیدار با اقشار مختلف مردم فرمودند: «... پاسخگویی یک مفهوم غربی نیست؛ یک مفهوم اسلامی است... یک حقیقت اسلامی است؛ این همان مسئولیت است...». وقتی معتقدیم که پاسخگویی همان مسئولیت است، یعنی این دو عنوان باید هم سنگ و هم وزن باشند. این قاعده شرط تعادل هر سیستم است. بر این اساس هر فرد، سیستم، سازمان، نظام و کشوری که می‌خواهد در حالت تعادل باشد باید به این تناسب به‌طور جدی توجه داشته باشد، در غیر این صورت نامتعادل خواهد شد و چالش‌هایی به وجود خواهد آمد. در اشکال شماره چهار و پنج حالت تعادل و عدم تعادل را مشاهده می‌کنیم:

شکل شماره (۴) تعادل پاسخگویی و مسئولیت   شکل شماره (۵) عدم تعادل پاسخگویی و مسئولیت

مؤلفه ششم) زمان پاسخگویی: در رابطه با زمان مناسب برای پاسخگویی شش گزاره احصاء شده است. بر اساس شاخص‌های به دست آمده از محتوای بیانات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) پاسخگویی، امری دائمی و همیشگی است و محدود به یک سال و یک مقطع خاص نیست. اجرای صحیح و اصولی این امر، منوط به داشتن آمادگی مسئولین و انجام به‌موقع پرسش و پاسخ است. از یک سو گذشت زمان معقول از اجرای کارها و شروع مسئولیت‌ها اهمیت دارد که باید مدنظر پرسشگر باشد و از سوی دیگر پاسخگو باید آمادگی لازم را داشته باشد تا بتواند در

موقع مناسب و معقول پاسخگویی مسئولیت خود باشد. معظم له در پیام نوروزی سال ۱۳۸۴ می‌فرماید: «آن روی سکه پاسخگویی، پرسشگری است... پاسخگویی و روحیه پرسشگری و احساس مسئولیت مسئولان در مقابل مطالبات ملت، مخصوص سال ۸۳ نیست؛ همه سال‌ها به همین کیفیت است...» موارد مطرح شده در شکل شماره هفت آمده است:

شکل شماره (۷): زمان مناسب برای پرسشگری و پاسخگویی

احساس مسئولیت	
برای همه (مردم و مسئولین)	نهادینه و دائمی
پرسشگری	
برای مطالبه‌کننده (پرسشگر)	گذشت زمان معقول
پاسخگویی	
برای مسئولین (پاسخگو)	آمادگی همیشگی، پاسخگویی بعد از دوران کار

اصل حق پرسشگری و اصل تکلیف به پاسخگویی منطبق با مبانی اسلامی و اصول عقلانی است. برای اینکه پرسشگری و پاسخگویی به صورت عاقلانه و عادلانه صورت گیرد، هم پرسشگر و هم پاسخگو باید حدود حقوق و تکالیف خود را بشناسند. برای تحقق پرسشگری (مبتنی بر عقلانیت و عدالت و معنویت) باید قانون و آیین‌نامه عمل شناخته شود و برای تحقق پاسخگویی دقیق و منطبق با واقع، باید مراجع و مجاری و ضابطه نظارت بر عملکرد شخص پاسخگو، مشخص باشد، در چنین شرایطی است که پرسشگری و پاسخگویی، جلوه عینی و عملی می‌یابد (پورصادق، ۱۳۹۰: ۴۶).

همواره ادعاهای ناصوابی از سوی برخی از متصدیان مطرح می‌گردد تا اجتناب از عمل به فرهنگ عذرخواهی را در سایه توجیحات سفسطه‌آمیز پنهان سازند، در این موارد، با شناخت ظرفیت‌های قانونی، باید راهکار مقابله با ترویج و تثبیت این نگاه اشتباه، در سرلوحه اقدامات قرار گیرد و بر حسب فرمایش رسول اکرم (ص)، عامل به توصیه «كُلُّكُمْ رَاعٍ وَ كُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ» بود. ... در این میان، نقش مقامات عالی‌رتبه اجرایی، تقنینی و قضایی برای تبیین اهمیت التزام همگان به «فرهنگ پاسخگویی» و تبدیل آن به معیاری مهم برای ارزیابی کارنامه عملکرد مدیران، مؤثر و کارآمد است (بنائیان، بی‌تا). در واقع با نهادینه شدن احساس مسئولیت، پرسشگری و پاسخگویی و تبدیل شدن این مباحث به فرهنگ عمومی است که ثمرات آن مشاهده می‌گردد.

۱۰۶ ♦ فصلنامه امنیت ملی، سال نهم، شماره سی و سوم، پاییز ۱۳۹۸ —♦

مؤلفه هفتم) فواید پاسخگویی: درباره این مؤلفه، ۱۷ گزاره از محتوی بیانات به دست آمده که می‌توان فواید پاسخگویی را استخراج نمود: پاسخگویی در قبال مسئولیت‌ها، علاوه بر افزایش کارایی مسئولان، زمینه هر چه بیشتر همکاری و تعامل آن‌ها را در پیشبرد اهداف کلان نظام اسلامی هموار ساخته، به دفع موانع موجود کمک می‌رساند. از طرف دیگر، با روشن شدن نقاط ضعف و قوت کارهای گذشته، بستر برداشتن گام‌های بزرگ بعدی آماده می‌شود. مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در پیام نوروزی سال ۱۳۸۳ می‌فرماید: «مطمئناً در این پاسخ‌گویی، حقایق شیرین و بسیاری برای مردم روشن خواهد شد و خدمات بزرگی که انجام گرفته است، به مردم گفته خواهد شد. در این پاسخ‌گویی، مسئولان به کمبودها و نواقصی در کار خود پی خواهند برد که آن‌ها را برطرف خواهند کرد»؛ و در پیامی به مناسبت آغاز هفتمین دوره مجلس شورای اسلامی (۱۳۸۳/۰۳/۰۶) می‌فرماید: «نیازها و مطالبات حقیقی مردم را می‌شناسید؛ ... مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی مسئولان حکومتی، در شمار برجسته‌ترین این نیازها است و این‌ها است که عدالت اجتماعی را ممکن و پیشرفت و توسعه را محقق می‌سازد». فواید پاسخگویی در چهار محور مطرح می‌گردد:

اول) پاسخگو که نقطه کانونی آن مراقبت و اصلاح (حرف، تصمیم و عمل) است.

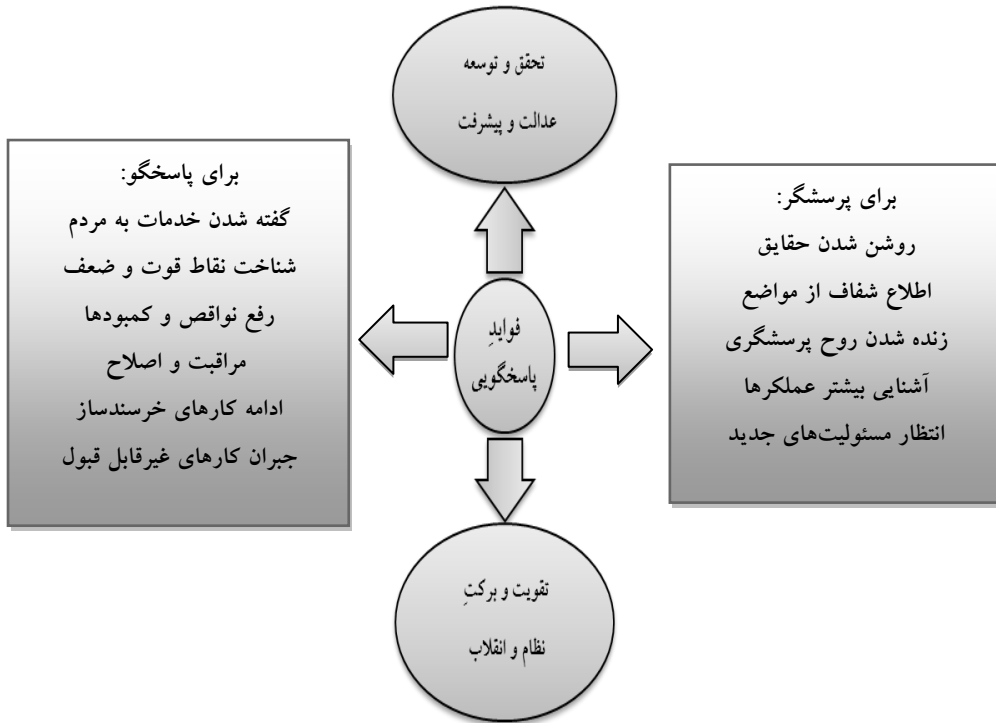
دوم) پرسشگر که زنده شدن روح پرسشگری مهم‌ترین فایده برای پرسشگر می‌باشد.

سوم) تقویت نظام، مقابله با تهاجم دشمن که این موضوع می‌تواند مایه برکت انقلاب و نظام محسوب گردد.

چهارم) مربوط به همه ملت و جامعه می‌باشد و آن تحقق عدالت، رشد و توسعه نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران در تمام ابعاد است.

شکل شماره (۸) فواید پاسخگویی

مؤلفه هشتم) مضرات عدم پاسخگویی: با بررسی بیانات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) ۷ گزاره، مرتبط با این مؤلفه به دست آمده که مضرات عدم پاسخگویی از محتوای آن استنتاج می‌گردد. معمولاً مضرات هر چیزی در مقابل فواید آن مطرح می‌گردد، اگر پاسخگویی به معنای حقیقی کلمه از سوی مسئولین انجام نشود، تمام فواید آن به ضرر تبدیل می‌گردد. اگر نتیجه پاسخگو بودن عدالت و پیشرفت است، نتیجه عدم پاسخگویی بی‌عدالتی و عدم پیشرفت است. از منظر دیگر تبعات عدم پاسخگویی در درجه اول به خود مسئول و در درجه بعد به مردم، جامعه و نظام برمی‌گردد؛ زیرا عدم پاسخگویی منجر به غفلت، کوتاهی، تنبلی و بدعملی مسئولین در دستگاه‌های مختلف گردیده و ریشه تمام رفتاری‌های مردم بوده و در نهایت باعث آسیب دیدن جامعه، نظام و کشور می‌گردد. از این‌رو مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) که تبعات عدم پاسخگویی را به خوبی می‌داند از مسئولین می‌خواهد تا پاسخگو باشند، مدعی نباشند، معظم‌له در این رابطه می‌فرمایند: «کسانی که کشور در اختیارشان است یا در اختیارشان بوده، این‌ها دیگر حق

ندارند علیه کشور حرف بزنند، موضع [بگیرند]؛ باید موضع مسئولانه [بگیرند]، باید پاسخگو باشند. بنده‌ای که امکانات در اختیارم است، نمی‌توانم مدعی باشم، [بلکه] باید پاسخگو باشم و جواب بدهم که چه کار کردم با این امکانات» (بیانات در دیدار اعضای شورای هماهنگی تبلیغات اسلامی، ۱۳۹۶/۱۰/۶)؛ بنابراین مضرات عدم پاسخگویی نیز شامل چهار محور عمده است: اول) تبعاتی است که از عدم مراقبت مسئول از کنش‌هایش نشأت می‌گیرد و نتیجه آن خوی استکباری است.

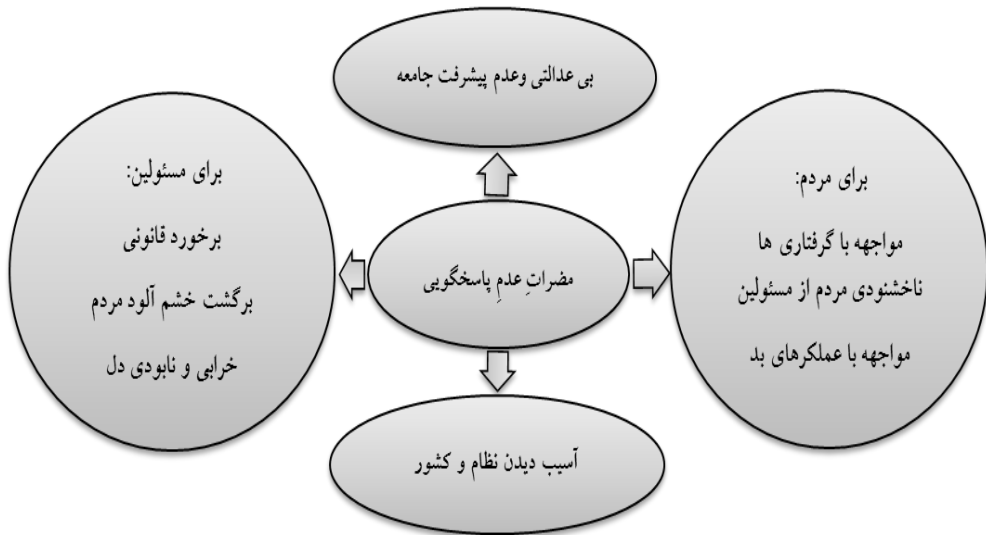
دوم) تبعاتی است که به مردم برمی‌گردد که از عدم پاسخگویی مسئول در مقابل مطالبات نشأت می‌گیرد.

سوم) تبعاتی است که از حیث عدم پاسخگویی مسئولین، به نظام برمی‌گردد و آن آسیب دیدن کشور است.

چهارم) تبعاتی است که به جامعه برمی‌گردد و آن ظلم و بی‌عدالتی و عدم تحقق پیشرفت ملت است.

آنچه بیان گردید در شکل شماره ۹ آمده است:

شکل شماره (۹): مضرات عدم پاسخگویی

پاسخگویی یکی از ابزارهای اصلی مبارزه با فساد است. در این راستا افزایش و تقویت مکانیسم‌های پاسخگویی به عنوان راهکاری عملی در استراتژی‌های مقابله با فساد مورد توجه حکومت‌ها قرار

گرفته است. وجود سیستم کارآمدی از پاسخگویی از سویی باعث حفظ مشروعیت و مقبولیت نظام سیاسی شده و از سوی دیگر می‌تواند از فساد حکومت‌ها جلوگیری کند. پاسخگویی پیش‌نیاز اساسی برای ممانعت از سوءاستفاده از قدرت است و تضمینی است برای این‌که قدرت با بیشترین درجه ممکن از کارایی، تناسب، تأثیرگذاری، آینده‌نگری و تدبیر برای دستیابی به اهداف ملی پذیرفته شده حرکت کند (توکلی و همکاران، ۱۳۸۴: ۳).

نتیجه‌گیری

در این تحقیق بیانات مقام معظم رهبری از خرداد ماه ۱۳۶۸ تا دی‌ماه ۱۳۹۶ مورد بررسی، تجزیه و تحلیل قرار گرفت. از محتوای بیانات معظم‌له ۸ مؤلفه و ۱۰۶ گزاره احصاء شد که نتایج آن به شرح زیر به اختصار جمع‌بندی می‌گردد:

مفهوم پاسخگویی: پاسخگویی یا مسئولیت، یک مفهوم اسلامی است، باید به‌طور فراگیر و همیشگی وجود داشته باشد.

اصول پاسخگویی: از عنوان بایدها و ضرورت‌ها، ۱۶ اصل مهم و کاربردی برای پاسخگویی تحصیل گردیده است.

جنس پاسخگویی: در قبال سه نوع پاسخگویی (تأمینی، اقناعی و توجیهی)، سه روش (دیداری، ترکیبی و گفتاری) وجود دارد.

مراجع پاسخگویی: پاسخگویی به خود، دیگران، قانون و مسئولیت در امتداد پاسخگویی در مقابل خداوند متعال است.

موعد پاسخگویی: برای پرسشگری گذشت مدت زمان معقول و برای پاسخگویی کسب آمادگی به‌طور دائمی لازم است.

تناسب پاسخگویی و مسئولیت: وجود تناسب باعث تعادل و نبودن چنین تناسبی باعث عدم تعادل سیستم می‌شود.

فواید پاسخگویی: شامل شفافیت، شناخت، اعتماد و تفویض امور، تعامل، عدالت، سعادت، تقویت و ثبات نظام.

مضرات عدم پاسخگویی شامل ناآگاهی، بی‌اعتمادی و تردید، تقابل، ظلم، استکبار، شقاوت، تضعیف، بی‌ثباتی نظام.

پرسشگری در متن پاسخگویی، وجود دارد زیرا هر پاسخگویی باید پرسشگر هم باشد تا بتواند در حیطه وظیفه خود به خوبی عمل کند. در نظام اسلامی، قوانین کشور که بر اساس مبانی دینی تنظیم می‌گردند، به هیچ وجه نافی تکالیف افراد نبوده بلکه عواملی مانند ضعف آگاهی، شناخت و اعتقاد، سوءبرداشت‌ها، موانع ساختاری به اقدام تکلیف‌گرایانه آسیب می‌زند. این موضوع ضرورت بازنگری روندها، اعمال اصلاحات لازم به منظور پاسخگو نمودن افراد و مسئولین را در مقابل مطالبات ذینفعان ایجاب می‌کند. بر اساس نتایج به دست آمده در این پژوهش، با داشتن تعهد، تخصص و اقدام بر مبنای تکلیف و قانون بستر مناسبی برای نهادینه شدن پاسخگویی و پرسشگری فراهم می‌گردد. بر اساس محتوی بیانات مقام معظم رهبری، برای نیل به فواید پاسخگویی و دوری از مضرات عدم پاسخگویی، لازم است همه مسئولین، نهادها و سازمان‌ها و به‌ویژه آحاد مردم به این مهم توجه نمایند چراکه یکی از راه‌های مهم در فراهم کردن زمینه برای برقراری عدالت و دوام هر نظام زنده‌بودن روح پرسشگری در مردم و احساس پاسخگویی در مسئولین است.

پیشنهادات: نظر به اهمیت رویکرد ایجابی که در کشور ما بر اساس مبانی دینی شکل گرفته است، می‌طلبید که مسئولین ذی‌ربط موضوع پاسخگویی به مطالبات را به صورت دائمی جدی بگیرند و به نحوی مدیریت نمایند تا فاصله بین خواسته‌ها و داشته‌ها با در نظر گرفتن محدودیت‌ها و رعایت شرایط و اصول پاسخگویی، آن‌قدر افزایش نیابد که به دلیل عدم پاسخگویی؛ مقوله‌های با ارزشی مانند امنیت، ثبات، آرامش، رضایت، شفافیت، اعتماد و سلامت در سطح جامعه، به ناامنی، بی‌ثباتی، ناآرامی، نارضایتی، ابهام، بی‌اعتمادی و فساد تبدیل شود. اگر پرسشگری و پاسخگویی به شکل صحیح در یک جامعه نهادینه و به یک فرهنگ عمومی تبدیل گردد؛ نتیجه‌اش مطلوب خواهد بود، در غیر این صورت وضعیت نامطلوبی متصور است؛ بنابراین پیشنهاد می‌گردد در زمینه چگونگی تحقق فرهنگ پاسخگویی و نهادینه شدن آن در تمام سطوح نظام اسلامی، تمرکز اصلی فعالیت‌های علمی و پژوهشی که قابلیت عملیاتی شدن در واحدهای صنفی و ستادی را دارند، مورد توجه مبادی ذی‌ربط قرار گیرد تا انشاءالله زمینه نیل به سعادت دنیوی و اخروی و کمال انسانی در جامعه اسلامی بیشتر از همیشه فراهم گردد.

منابع:

- قرآن کریم، ترجمه الهی قمش‌های، مهدی، قم: پاسدار اسلام، چاپ چهارم.
- نهج‌البلاغه، نامه ۵۳، ترجمه دشتی، محمد، قم: آوای منجی.
- صحیفه امام، (۱۳۷۸)، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام، چاپ اول.
- نرم‌افزار حدیث ولایت و پایگاه اطلاع‌رسانی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی): قابل دسترسی در: khamenei.ir.
- افتخاری، اصغر، (۱۳۹۳/۷/۱۰)، مصاحبه، دانشگاه عالی دفاع ملی.
- اصغری، محمود، (۱۳۸۳/۹/۱)، نقش پاسخگویی و تأثیر آن در عدالت اجتماعی، فصلنامه اندیشه حوزه، شماره ۴۹ و ۵۰.
- بنائیان، شهاب‌الدین، (بی‌تا)، فرهنگ‌سازی پاسخگویی، (قابل دسترسی در: سایت نمای اقتصاد ایران tarikhaneh.com).
- بیت‌اللهی، رجب، (۱۳۸۷ ۵/۱۵)، نگاهی اجمالی به فرهنگ پرسشگری در اسلام، (قابل دسترسی در: kayhannews.ir).
- پرداختچی، محمدحسن و همکاران، (۱۳۹۱)، شکاف پاسخگویی بیرونی دانشگاه‌ها از دیدگاه جامعه علمی، فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، شماره ۶۳.
- پورصادق، ناصر، (۱۳۹۰/۲/۲۲)، ویژگی نظام پاسخگویی در حکومت اسلامی، مجله تحقیقاتی و پژوهشی دانشگاه عالی دفاع ملی.
- پوریا، علی، (۱۳۸۶/۱۲/۶)، منطق پاسخگویی از منظر قرآن و اهل بیت (ع)، سامانه الکترونیک روزنامه گلشن مهر، شماره ۵۸۴.
- توکلی، احمد و همکاران، (۱۳۸۴)، پاسخگویی: مسائل و ابعاد آن، تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، دفتر مطالعات سیاسی.
- دهخدا، علی‌اکبر، (۱۳۷۳)، لغت‌نامه دهخدا، ج ۱۲، ص ۱۸۴۶۵، دانشگاه تهران، تهران: چاپ اول.
- ره‌پیک، سیامک، (۱۳۹۳/۷/۱۷)، مصاحبه، دانشگاه عالی دفاع ملی.
- رفیعی، رمضانعلی، (پاییز ۱۳۸۳)، پاسخگویی در گفتار و سیره امیرالمؤمنین (ع)، مجله: حصون، شماره ۱
- سلیمانی‌راد، غلامحسین، (۱۳۹۱/۸/۲۴)، پاسخگویی اجتماعی در سازمان، (قابل دسترسی در: hamrahbaham.blogfa.com).
- روزنامه ایران، پنجم مرداد ۱۳۹۱، استانداردهای پاسخگویی در سازمان‌های امروزی (قابل دسترسی در: vivannews.com).

- سعدی، حسین علی، (۱۳۹۳)، *پاسخگویی، رمز حکومت عدل مهدوی*، فصلنامه انتظار موعود، شماره ۱۴ (قابل دسترسی در: entizar.ir).
- شیدائیان، حسین، (پاییز ۱۳۸۳)، *مبانی دینی پاسخگویی و مسئولیت پذیری در اندیشه مقام معظم رهبری*، مجله: حصون، شماره ۱.
- شیرودی، مرتضی، (پاییز ۱۳۸۳)، *دولت پاسخگو*، مجله: حصون، شماره ۱.
- صادقی، تقی، (پاییز ۱۳۸۳)، *اخلاق و پاسخگویی*، مجله: حصون، شماره ۱.
- صادقی، محمدعلی، (۱۳۸۴)، *تقش نظارت در استقرار و تقویت فرهنگ پاسخگویی*، فصلنامه مجلس و راهبرد، ۵۰.
- قرائتی، محسن، (۱۳۷۵)، *۳۰۰ اصل در مدیریت اسلامی (برگرفته از تفسیر نور)*، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، چاپ سوم.
- قهرمانزاده، حسین، (۱۳۹۰/۶/۹)، *پاسخگویی با تأکید بر پاسخگو بودن دولت*، (قابل دسترسی در ghmodir.persianblog.ir).
- گروه مطالعات و تحقیقات راهبردی داعا، (۱۳۸۸)، *روش‌شناسی محیط امنیتی*، انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران: چاپ اول.
- میرمحمدی، مهدی؛ سالارکیا، غلامرضا، (۱۳۹۳)، *سازمان‌های اطلاعاتی: چارچوبی برای تحلیل*، تهران: مؤسسه ابرار معاصر.
- میرشاهی، سحر؛ پیدایی، میر سجیل، (۱۳۹۶/۴/۳۱)، *اصول پاسخگویی*، مجله الکترونیکی (قابل دسترسی در: vista.ir).
- ناتانیل، براندن، مترجم قراچه‌داغی، مهدی، (۱۳۹۳)، *مسئولیت‌پذیری، اتکا به خود و زندگی پاسخگو*، تهران: انتشارات شباهنگ، چاپ سوم.
- نظرپور، مهدی، (پاییز ۱۳۸۳)، *قوه مقننه پاسخگو*، مجله حصون، شماره ۱.
- شورای عالی اداری، (۱۳۸۴/۵/۴)، *نظام‌نامه مدیریت پاسخگویی به شکایات مردم*، مصوب جلسه ۱۲۸.